

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JASMINA PAVLIN
Mentorica: doc. dr. Zdenka Šadl

PLES, SPOL IN ČUSTVA V VISOKO MODERNI DRUŽBI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

»Ples je zame izkristalizirano čustvo,
ne samo zabava,
ampak tudi smrt, praznina in osamljenost.
celo ljubezen mora skozi osamljenost.
Ples me ohranja pri življenju.«

Colum McCann

ZAHVALA:

Najprej bi se zahvalila mojima staršema, ker sta verjela vame in me podpirala ves čas na moji poti do konca šolanja. Posebna zahvala gre mojemu učitelju in prijatelju Joseju, ki me je popeljal v svet plesa in brez katerega ples ne bi igral tako velike vloge in najbrž danes ne bi bila tam kjer sem. In nenazadnje bi se zahvalila tudi moji mentorici Zdenki Šadl za strokovno pomoč in nenadomestljive nasvete, ki mi jih je nudila pri izdelavi naloge.

KAZALO

KAZALO	3
1. UVOD	4
2. PLES	8
2.1 KAJ JE PLES	8
2.2 DEFINICIJA PLESA	9
2.3 ZNAČILNOSTI PLESA	9
2.4 ZGODOVINA PLESA	11
2.5 PLES KOT UMETNOST IN DRUŽABNA ZABAVA	12
2.5.1. Ples kot umetnost	12
2.5.2. Ples kot družbena zabava	13
3. POSTMODERNA DRUŽBA	16
3.1 ZNAČILNOSTI POSTMODERNE DRUŽBE	17
3.2 KULTURA V POSTMODERNI DRUŽBI	21
3.3 POSTMODERNA UMETNOST	22
4. ČUSTVA	25
4.1 KAJ SO ČUSTVA	25
4.2. KOMUNICIRANJE ČUSTEV	27
4.2.1. Kaj je komunikacija	27
4.2.2. Neverbalna komunikacija	28
5. SPOLNE VLOGE	30
5.1 BIOLOŠKI IN DRUŽBENI SPOL	30
5.2 SOCIALIZACIJA IN SPOLNE VLOGE	32
5.3 MASKULINOST IN FEMININOST	33
6. PLES IN SPOL V SODOBNI DRUŽBI	35
7. PLES IN IDENTITETA	40
7.1 IDENTIFIKACIJSKA ZMEDA SODOBNE DRUŽBE	40
7.2. ŽIVLJENJSKI STIL	41
7.3 PLES KOT PROSTOČASNA DEJAVNOST	42
8. PLES IN ČUSTVA V SODOBNI DRUŽBI	46
8.1 REGULACIJA ČUSTEV	46
8.2 MEDOSEBNI IN INTIMNI ODNOSI	48
8.3 PLES KOT NEVERBALNA KOMUNIKACIJA ČUSTEV	52
8.4 DRUŽABNI PLES V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU	54
9. SKLEP	58
10. LITERATURA	61
10.1 SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE IN ČLANKI	61
10.2 INTERNETNI VIRI	66

1. UVOD

»Plesalec si le del življenja. Preostali del pa razmišljaš o tem.«
McCann

Ples je že od nekdaj zasedal pomembno mesto v mojem življenju. Predvsem kot način sprostitve in zabave. Ko sem se pred nekaj leti začela bolj aktivno ukvarjati z njim, sem spoznala, da je pravzaprav lahko veliko več kot le zabava. Popolnoma me je osvojil in ne le, da sem mu posvetila ves svoj prosti čas, postal je del mojega vsakdana, postal je moj način življenja.

Ples mi pomeni priložnost, kjer lahko stopim v stik sama s sabo in se popolnoma »odklopim« od zunanjega sveta in vsakodnevnih problemov. Med tem, ko plešem, sprostim ves stres, ki se kopiči v meni, z gibi izrazim vsa neizrečena čustva, žalost, pa tudi veselje. Med plesom se sprosti vsa negativna energija, napolni se pozitivna, zato se po nekaj preplesanih uric vedno počutim pomirjeno, srečno ter polno optimizma in nove energije.

Ko sem začela voditi svoje plesne tečaje, sem si zadala cilj, da tečajnikov ne bom naučila le novih plesnih korakov, temveč jim bom predvsem poskusila približati glasbo in ples in jo predstaviti na način kot je bila predstavljena meni: ni pomembno koliko novih figur in korakov osvojiš, pomembno je, da znaš poslušati in začutiti glasbo, ter se ji znati predati do te mere, da sama vodi tvoje telo. Učim jih komunicirati z glasbo in gibi, saj je to tisto, kar da plesu pravi pomen in čar.

Kmalu sem začela opazovati, kako so se tečajniki počasi, drug za drugim, začeli odpirati, tudi tisti najbolj zadržani in sramežljivi so ob osvajanju novih korakov postajali vedno bolj družabni in samozavestni. Sklepala so se nova prijateljstva in tudi ljubezni. Objemi ob prihodu in razhajanju so postali nekaj običajnega in danes so skupinica ljudi, ki se družijo tudi v vsakodnevnem življenju, skupaj preživljajo prosti čas, družijo pa jih ena skupna stvar – ljubezen do glasbe in plesa.

Mislim, da bi marsikateri plesni učitelj lahko povedal podobne izkušnje. Zaradi tega in zaradi osebnega zanimanja za ples sem se odločila, da ta fenomen raziščem v okviru svojega diplomskega dela. Kljub temu, da me je tematika plesa osebno zanimala, ni bilo lahko, ker ne obstaja veliko literature s tega področja. Pomagala sem si s članki, ki sem jih našla na medmrežju in s strokovno ter znanstveno literaturo in se opirala na lastne izkušnje, izkušnje nekaterih profesionalnih plesalcev ter učiteljev plesa iz Velike Britanije, Francije, Kolumbije in Kube. Poskušala sem biti čim bolj objektivna in strokovna, čeprav je pri tovrstni tematiki to včasih težko.

Že mnogo pred našim štetjem in v času prvobitnih religij plemenskih ljudstev je bil ples večinoma povezan z verskimi rituali. Kasneje v baroku in renesansi se razvije nekako v dve smeri. Krščanska cerkev plesa kot zapuščine poganskih obredov ni odobraval, vendar je bil priljubljen vir zabave med preprostim prebivalstvom. To so bili nekakšni vaški plesi, pozneje ohranjeni kot ljudski plesi. Plemstvo je cenilo glasbo in ples in na dvorih se je v srednjem veku razvijala posvetna glasba in mnogo plesnih oblik, poimenovanih kot glasbena dela (sarabanda, menuet ipd.) Ta ples je bil predhodnica sodobnega klasičnega baleta. Moderna družba danes ples povezuje predvsem z umetnostjo ali zabavo, sama pa sem prepričana, da ima lahko pri posamezniku/ci še veliko večjo vlogo, kot le zabavati. Ples je oblika čustvenega in telesnega načina komuniciranja z okolico, izraža posebno lepoto. Lahko ga uporabljajo le kot telesno vadbo, brez posebnega čustvenega ali estetskega odnosa do tega. Za nekatere ljudi pa predstavlja nasprotno tudi stil življenja. To sem skušala prikazati tudi v svoji nalogi. Življenje v družbeni sedanjosti se odvija hitro, pogojujejo ga mnoge spremembe, ki jim moramo slediti, od gospodarskih, tehničnih do čustvenih. Delo, služba, ki se nemalokrat zavleče tudi v pozne večerne ure, nam jemlje mnogo časa. Za sodobne družbe je značilen proces individualizacije, časa za druženje je vedno manj in ljudje so vedno bolj odtujeni in osamljeni.

Ljudje igramo različne družbene vloge v življenju, ki se včasih med seboj tudi izključujejo in konflikti med njimi še povečujejo stres, ki ga doživljamo. Vse to povzroča naraščanje

števila samomorov, odklonskega vedenja, kriminala, različnih psihosomatskih motenj in neprimernega vedenja (zloraba alkohola in drugih škodljivih substanc) ter nižanje splošnega zadovoljstva ljudi. Vedno bolj se pojavlja potreba po »totalnem odklopu« od zunanjega sveta in nenehnem iskanju lastnega jaza. Ljudje iščejo različne načine za regeneracijo telesa in duha ter kompenzacijo identitetnih izgub: prebirajo različne knjige o duhovi rasti in duhovni inteligenci, potujejo po svetu, ukvarjajo se s različnimi vrstami meditacije, ukvarjajo se s športom. Eden izmed načinov pa je tudi ples. In to bom kot svoje osrednje vprašanje obravnavala v svoji nalogi.

Zanimalo me je predvsem, kako je ples povezan s štirimi problemi današnje družbe: spolnimi vlogami in diferenciacijo, identifikacijsko krizo, izražanjem in razumevanjem čustev ter medosebnimi odnosi. Skušala sem dokazati, da ples pomembno in pozitivno vpliva na omenjene probleme.

V prvem delu sem najprej predstavila ples kot vsebino moje naloge ter opredelila glavne teoretske pojme. Opredelila sem, kaj ples je, navedla nekaj najpomembnejših in najbolj poznanih definicij ter opisala glavne značilnosti plesa. V nadaljevanju sem na kratko predstavila zgodovino plesa ter opredelila razliko med plesom kot umetnostjo in kot družabno zabavo.

V naslednjem poglavju sem predstavila značilnosti sodobne zahodne družbe, ter glavne teoretske pojme, ki so s tem povezani: visoka moderna, postmoderna družba. postmodernizem v širšem in ožjem pomenu ter značilnosti postmoderne umetnosti. Četrto poglavje je namenjeno razlagi pojma čustva oziroma emocije. V ta namen sem opisala glavne teorije in definicije emocij ter funkcije emocionalnega doživljanja. Pri čustvih nas predvsem zanima njihovo komuniciranje, zato sem zadnji del tega poglavja namenila komunikaciji. Posebej sem izpostavila neverbalno komunikacijo, med katero štejemo tudi ples oziroma komuniciranje z gibi. Zadnje poglavje teoretičnega dela govori o spolnih vlogah. V tem tematskem sklopu sem predstavila razliko med biološkim in družbenim spolom, potek učenja spolnih vlog skozi proces socializacije ter pojma maskulinitet in feminitet.

Drugi del je namenjen razlagi pomena plesa. Najprej me je zanimala povezava med plesom in spolom. V zahodni družbi in teoriji je veljalo, da so moški aktivni in racionalni, ženske pa pasivne in emocionalne. Te stereotipne predstave se danes vse bolj rušijo, saj so ženske vstopile v »moški« poslovni svet in niso več ekonomsko odvisne od moških. Tradicionalna delitev dela v zasebni sferi doma se ni bistveno spremenila, vendar pa ženske niso več pripravljene prevzeti celotnega bremena t.i. emocionalnega dela nase. Te spremembe povzročajo zmedo na področju spolnih vlog. Ples na nek način omogoča vrnitev k tradicionalni spolni delitvi saj je tradicionalno razmerje med spoloma ena od alternativnih opcij v postmoderni družbi. Superiornost oz. nadrejenost moških je še vedno zaželena v nekaterih okoljih, kjer se bolj oklepajo tradicije zaradi manjše izobrazenosti, verskega prepričanja in podobno. Klasični balet je zasnovan na držih, korakih, slikah, ki zahtevajo moško držo, pa tudi moč, recimo pri dviganju soplesalk. Tudi koreografije modernih »show dance« plesov često temeljijo na izražanju spolne identitete. Nekateri moderni plesi kot »breakdance« so bolj moška domena. Nekateri narodi so znani po ljudskih plesih, kjer so gibi žensk mehko drseči, skakanje, udarjanje nog in drugo izražanje moči pa je moška domena (kazačok, flamenko). V drugem poglavju sem obravnavala ples kot življenjski stil in način identifikacije. Zadnje in hkrati najbolj obširno poglavje govori o plesu in čustvih ter o medosebnih odnosih. V sedanjosti se o čustvih veliko govori in piše, številni priročniki nas učijo kako upravljati s čustvi. Pogosto imamo težave pri komunikaciji čustev in ples lahko služi kot eden izmed načinov komunikacije čustev in vzpostavljanja medosebnih odnosov.

2. PLES

2.1 KAJ JE PLES

Ob besedi ples pomislimo na različne stvari: na lahne balerine, ki v belih krilcih lebdijo na odru, na divji »rave party« v nočnih klubih, kjer se mladi enakomerno pozibavajo v ritmihi elektronske glasbe, na zabavo v svečanih oblekah, na pare, ki se vrtijo v divjih

ritmih latino glasbe ali pa na veseljačenje ob ritmih harmonike v kakšni gorski koči.

Ples je star prav toliko kot je staro človeštvo in je pomemben del človeške kulture. Že ljudstva primitivnih kultur so s petjem, glasbo in plesom izražala svoja čustva, doživetja in si z njim pripovedovala zgodbe. S plesom so ljudje prikazali svoje hrepenenje, žalost in veselje, bolečino in prošnje, s katerimi so se priporočali svojim božanstvom. Ples se je razvijal in oblikoval skupaj s civilizacijami, se podrejal spreminjajočemu času in družbi in prisostvoval v vsakdanu. Tudi danes je ples v različnih oblikah pomemben del naše kulture in izražanja.

Ples je pomembna sestavina subkulture in je tudi danes uporabljen kot sredstvo, ki pripelje do užitkov, povzroča prijetna duševna vznburjenja in čustva ter je prijetna telesna aktivnost. Ples je izraz notranjega doživljanja in bistva vsakega plesalca in plesalke. V gibanju in ritmu se osvobodimo zunanjih vplivov in se povrnemo vase. Seveda pa nam ples ponuja tudi način zabave in druženja, preživljanja prostega časa, sproščanja in rekreacije.

2.2 DEFINICIJA PLESA

Najbolj univerzalna definicija plesa izhaja iz leta 1934, postavila sta jo angleški baletni zgodovinar Cyril Beaumont in francoski baletni kritik Andre Levinson: »Ples je povezano, na osveščen način izvajano gibanje telesa po opredeljenem prostoru in v skladu z opredeljenim časovnim ritmom« (Vogel, 1975: 1).

Neja Kos v svoji knjigi *Ples od kod in kam* poda naslednjo definicijo plesa: »Ples je oblika človekovega izražanja z gibi. Je povezano, osveščeno ritmično gibanje v opredeljenem (oblikovanem) prostoru, ki ne vsebuje konkretno namenskih gibov« (Kos, 1982: 9). Avtorica želi poudariti, da imajo zavestno oblikovani gibi predvsem simbolični

pomen, ne pa praktičnega.

Zanimiva je tudi opredelitev antropologa Radcliffe-Browna, ki v svojem delu *Narava in funkcija obredov* o plesu pravi takole:

»Ples je sredstvo za uživanje. Prijetno duševno vznburjenje se izraža v telesni aktivnosti. Pomembna značilnost plesa je njegova ritmičnost, glavna funkcija te ritmične narave pa je možnost, da veliko posameznikov sodeluje v isti akciji in da jo izvajajo kot enotno telo. Ples je stanje, v katerem so vse telesne in umske aktivnosti harmonično usmerjene k enemu cilju. Efekt ritma daje občutek sile posebne vrste, ki deluje na posameznika in ki s predajo ritmu sproža zadovoljstvo, estetsko uživanje. V plesu enotnost, harmonija in sloga komune dosežejo svoj vrhunec, kar občuti vsak član. Je izražanje osebnostne vrednosti z okraševanjem telesa, kar je doseženo z običaji, v tem lahko najdemo tudi povezavo s seksualnimi občutki.« (Parsons, 1969: 1132)

2.3 ZNAČILNOSTI PLESA

Glavna značilnost plesa je gibanje, ki ga doživljamo kot časovno neprekinjeno celoto. Za vsako gibanje velja, da je medsebojna zveza časa in prostora, saj ima svoj čas trajanja in pomeni premik v prostoru. To velja tudi za ples, le da sta tu oba organizirana na poseben način. Namesto o času govorimo o ritmu, tempu, trajanju, poudarkih ipd. Gibanje pa pomeni ustvarjanje prostorskih oblik krivulj, linij, krogov, vzorcev ipd. Izurjen plesalec oz. plesalka si linije svojega telesa v gibanju, kot tudi linije, ki jih bo njegovo/njeno telo izoblikovalo v prostoru zelo dobro predstavlja, ponavlja pa si celo svoje telo predstavlja kot prostorsko oblikovano. (glej Kos, 1982: 13-16)

Druga značilnost plesa je, da ima ta zvrst umetnosti za ustvarjanje na razpolago le eno vrsto materiala: to je plesalčevo telo. Njegovo izrazno sredstvo je gib in oblikovanje celotnega gibanja telesa. Za ples je značilno, da plesalčevega telesa že od vsega začetka ne doživljamo kot realnost, temveč le kot videz realnosti. Na plesalca ne gledamo kot na človeka, ki bi zares v tistem trenutku nekaj doživljal, temveč kot

umetnika, ki nam s svojim gibanjem na simboličen nekaj sporoča, naj bodo to čustva, občutenje, odnosi ipd. Pri plesu sta umetnik in njegova umetnina neločljivo povezana v eno in na simbolem način podajata vrednost estetskega sporočila. (glej Kos, 1982: 16-17)

Naslednja značilnost plesa je način umetnikovega izražanja. Gib kot izrazno sredstvo plesa ni enak vsakdanjim gibom, saj ga plesalec svobodno oblikuje in zato ga mora zelo dobro poznati, da gibalna oblika dobi željen splošen, simboličen pomen. Gib kot tak je posledica sprostitve in usmeritve energije in v tako izoliranem gibu lahko poiščemo vrsto kvalitet kot so npr. kvaliteta napetosti, linije, ki opisujejo telo med gibanjem, obliko telesa med gibanjem kot celoto, kvaliteto projekcije itd. Pomen plesa se kaže v njegovi gibalni obliki, ki izraža pojav človekovega občutenja in čustvovanja. (glej Kos, 1982: 17-21)

2.4 ZGODOVINA PLESA

Človeško telo je ustvarjeno za gibanje. Ples je že od nekdaj botroval vsem pomembnim dogodkom v življenju: rojstvu, smrti, poroki, setvi, lovu, žetvi, vojnem, slavu itd. Plesno gibanje in ustvarjanje z gibom je način izražanja, ki človeka spremlja že skozi vso zgodovino. Ples je predstavljal posvečeno dejanje, del verskega obreda in obliko komunikacije. (Sachs, 1997: 15-19)

Poleg stenskih risb spada ples med prve umetnostne pojave. Pojavil naj bi se nekje v zgodnjem paleolitik in naj bi imel na začetku predvsem praktični pomen. Prvi zametki plesa v obliki simptomatskega gibanja so imeli dve funkciji: izražanje čustvene napetosti in dopolnjevanje govornice z znaki v času, ko govor še ni bil razvit. Pomen plesa naj bi se tako razširil s pojavom magije in animizma. Na začetku njegove zgodovine je bil tesno povezan z religijo, z razkrojem praskupnosti pa se začne proces ločevanja plesa od religije. (glej Kos 1982: 55-56)

Ko se je ples popolnoma odcepil od religije in se profesionaliziral, je šele postal umetnost v ožjem pomenu besede. V obdobju kultur starega Vzhoda nastanejo prve pomembnejše plesne šole in plesne skupine, ki se razvijajo v templjih ali na dvorih. (Kos, 1982: 58-61)

Pomembno obdobje v razvoju plesa je antična Grčija. V tem obdobju so še posebno častili kult telesne lepote in to se je odražalo na vseh področjih življenja. Ples so Grki dojemali kot izraz duše in telesa, kar kažejo telovadne vaje s plesom in glasbo, ki so jih uporabljali za razvoj telesne in duševne lepote. Ples se premakne iz dvorov v gledališče. Grško dožemanje plesa tudi lepo opisuje izjava znanega misleca Sokrata, ki je dejal, da je »dober plesalec tudi dober bojevnik«. (Otrin, 1998: 28-36; Kos, 1982: 61-62)

V 15. stoletju se ples začne razvijati v dve smeri, po eni strani se na dvorih odvijajo družabni plesi, po drugi pa se ples razvija v smislu umetnosti, s prvimi baletnimi predstavami, Akademijo plesa ipd. 17. in 18. stoletje plesu dodata še eno pomembno lastnost: ples postane statusni simbol. Učne ure plesa so bila obvezne za vse pripadnike višjega družbenega sloja. (Kos, 1982: 62-63; Fonteyn, 1980: 16)

V sodobnih zahodnih družbah ples povezujemo predvsem z umetnostjo ali pa z družabnim življenjem, ne pa z religijo in verskimi obredi. Ples je način izražanja s telesom, kot eno izmed možnosti neverbalne komunikacije, razvil do potankosti. Prav zaradi tega je bil pomemben že v davni preteklosti in je še do danes ostal ena pomembnih oblik človeškega izražanja in komuniciranja.

2.5 PLES KOT UMETNOST IN DRUŽABNA ZABAVA

2.5.1. Ples kot umetnost

Ples je umetnost v ožjem pomenu besede postal takrat, ko se je odcepil od religije in prešel v roke profesionalcev. Proces profesionalizacije se je začel ob koncu neolitika, hkrati z razcvetom trgovine, obrtjo, mestom in države.

Z razvojem razredne družbe se pojavijo prvi poklicni plesalci, saj so vladarji in bogati svečeniki plačevali in naročali umetnike, da so jih zabavali in obenem prispevali k njihovi trajni slavi in blišču. Tudi na starem vzhodu so se najpomembnejše plesne šole in profesionalne skupine razvijale na dvorih in v templjih. (Kos, 1982: 58-61)

Ples ponovno zaživi v obdobju renesanse. V tem obdobju se že razvija v dveh razsežnostih, na eni strani v plemiških krogih kot družabni ples, na drugi strani pa ples kot umetnost močno napreduje, predvsem v smislu zavestnih poskusov, izražanja sporočil s plesnimi sredstvi. Ob koncu 15. stoletja se pojavijo prve plesne predstave, ki so jih poimenovali balet. V drugi polovici 17. stoletja ustanovijo v Parizu Akademijo plesa, s čimer je baletu priznan status umetnosti, plesalcem pa možnost poklicnega izobraževanja. V naslednjih dveh stoletjih se je balet še bolj razvil, odkrijejo umetnost plesanja na prstih, hkrati pa se spremeni vloga plesalca, ki se podredi plesalki in se v gibanju feminizira. Balet se razvija vse do 19. stoletja. Proti koncu 19. stoletja se balet začne spreminjati v »lahko umetnost«, namenjeno uživanju buržoazije. Zopet drugače je potekal razvoj v Rusiji, kjer balet izpopolnijo do neverjetne virtuoznosti, ki na koncu postane že sam sebi namen. V tem času nastanejo nekatera velika dela baletne romantike, kot so Labodje jezero, Hrestač in druga. Na pragu moderne dobe pa je plesna umetnost zapustila klasične okvirje in odkrila nove plesne tehnike in nov gibalni slovar. (Kos, 1982: 61-63; Otrin, 1998: 58-63)

2.5.2. Ples kot družbena zabava

Ples je kljub organski povezanosti z religijo že zelo zgodaj postal družabna dejavnost in zabava. Že od vsega začetka je združeval ljudi, saj je skupaj z glasom in kretnjami nekaj sporočal človeštvu, še preden je ta razvil artikuliran govor. Vse do danes je ohranil značilnost, da ruši pregrade med obvladanim vedenjem in sproščenim izražanjem

čustev, ali človeka dviga v posebno razpoloženje, ga sprošča in razbremenjuje posledic vsakdanjega stresnega življenja. Prav zaradi te lastnosti je ples stalen spremljevalec vseh pomembnih ekstatičnih razpoloženj v človekovem življenju.

Zametke kasnejšega družabnega plesa lahko iščemo že v plesu prazgodovinskih obdobj, še posebej pa v erotično bogatem neolitskem plesu. V kasnejših obdobjih se ples razdeli med ljudsko, cehovsko in dvorno, ter kasneje buržoazno plesno umetnost, ter družabno zabavo, ki se večinoma razvija v dvorcih in gradovih.

Družabni ples doživi razcvet v srednjem veku in se razvija vse tja do 18. stoletja. Srednjeveško plemstvo razvije ples v paru z dotikom v odprti in kasneje zaprti obliki. Par se izloči iz skupinskih oblik, katere so bile značilne za ljudski ples v predhodnem obdobju.

Renesansa prinese nov odnos do telesnosti, povzdigne lepoto telesa v obliki in gibanju, in s tem tudi lepoto plesa. Družabni ples se oblikuje iz stilizacije družabnega vedenja (poklon, pozdrav, podajanje rok,...), privzame pa tudi marsikateri element ljudskih plesov. Vse tja do 17. stoletja prevladujejo predvsem odprti parni plesi kot so bassa danza, saltarello, pavana, sarabande, menuet in drugi. Od 17. stoletja dalje pesmi za ples nadomesti instrumentalna glasba, ki kontrastne plese kombinira v suite. Menuet nadomesti skupinski ples contredanse, ki je preprost in se ga zato lahko nauči in udeleži vsakdo, ki ga veselita ples in družba. Njegova različica se v 19. stoletju spremeni v četvorko, ki se jo lahko naučimo še danes. (Kos, 1982: 63-64)

V začetku 19. stoletja se je pojavil valček, ki v plesnih dvoranh vlada naslednjih sto let. Osvoji vso Evropo in z njim družabni ples prvič po mnogih letih spet postane svoboden in ekstatičen. Edini resni tekmeč valčku sredi 19. stoletja postane polka, ki pa je bila v tistem času precej bolj kompleksna od oblike, ki jo na veselicah plešemo danes. Parni ples veliko bolj ustreza individualizmu 19. stoletja in podobno je še danes.

Proti koncu 19. stoletja ti plesi postanejo že tako uniformirani in dolgočasni, da se jih

naveličajo in prav tako propadejo tudi vsi poskusi oživljanja starih plesov kot sta menuet in gavotte. Osvežitev na področju družabnih plesov prinese šele prevzem novih plesov iz Amerike kot so brazilska maxixa in cake-walk in kasneje vrsta srednjeameriških plesov. Predvsem slednji so s svojo dinamičnostjo in silovitostjo vtisnili velik pečat evropskemu družabnemu plesu in nekateri izmed njih so se ohranili vse do danes. Podobno kot včasih valček, zdaj v plesnih dvorinah zavlada argentinski tango, sledijo mu foxtrot, shimmy, charlston, rumba, pa boogie-woogie, boogaloo, twist, rock`n`roll, jive in drugi. (Kos, 1982: 79-83)

3. POSTMODERNA DRUŽBA

Družbeno okolje je vedno pomembno vplivalo na umetnost in tudi ples se je vso svojo zgodovino razvijal v skladu z družbeno-ekonomskimi pogoji in prevladujočimi družbeni odnosi določenega obdobja. Tu imamo v mislih predvsem spremembe družbene ureditve, političnih sistemov, gospodarskega in tehnološkega razvoja itd. Dehierarhizacija kulturnih vrednot, kot ena izmed tipičnih značilnosti postmoderne družbe, je omogočila horizontalni soobstoj različnih umetniških oblik gibalnosti, od klasičnega baleta do sodobnega plesa, etničnih gibalnih oblik in drugih plesnih praks.

Znotraj postmodernega časa razlikujemo med postmoderno, ki je umetnostna in duhovno zgodovinska oznaka dobe, ki je sledila moderni in postmodernizmu, ki je duhovna in umetniška smer, ki ohranja elemente modernizma, a se hkrati vrača k tradicionalnim smerem in slogom. Izraz postmoderna se torej nanaša na kulturo v smislu, ki ga opredeljuje R. Williams »na celoten način življenja«, postmodernizem pa je »kulturna paradigma« (Lash, 1993: 14).

V postmodernej družbi ima ples številne pomembne funkcije, njegova vloga pa je zaradi spremenjenih družbenih razmer na novo definirana. Posamezniki in posamezniku ponuja možnost, da se sprostijo od stresnega vsakdanjika, ki je značilen za sodobno zahodno družbo. Na novo definirane spolne vloge v postmodernizmu povzročajo identifikacijsko zmedo, saj tradicionalne delitve po spolu izginjajo, identiteta pa je nenehno proces izgrajevanja, oblikovanja in preoblikovanja. Ples ponuja možnost povrnitve k tradicionalnim spolnim vlogam, vsaj na simbolni ravni. Pri večini plesov je spolno razlikovanje zelo poudarjeno, moški je tisti, ki vodi in ženska mu sledi ter se pusti voditi. Tudi čustva v sodobni družbi so pogosto instrumentalizirana in predmet regulacije. Njihovo spontano izražanje je močno omejeno in delovni proces večinoma zahteva potlačitev posameznikovih čustev. Pri plesu lahko ta čustva izrazimo in z gibi izrazimo tisto, kar z besedami ne moremo.

V postmodernej družbi identiteta ni jasno, togo definirana, temveč se nenehno spreminja. Telo postane primarna in najbolj razvidna identiteta posameznika, postane osrednji objekt izražanja. Pri plesu telo postane tudi sredstvo izražanja. S premikanjem telesa, z

gibi, plesalec in plesalka pripovedujeta svojo lastno zgodbo.

3.1 ZNAČILNOSTI POSTMODERNE DRUŽBE

Z izrazom postmoderna družba teoretiki označujejo zahodno družbo druge polovice 20. stoletja, »v grobem lahko rečemo, da je to čas po drugi svetovni vojni« (Lash, 2001: 197) .

Pomeni dobo, ki je nasledila moderno. S tem, da so dobo poimenovali z imenom prejšnje in ji dodali predpono »post« so želeli poudariti, da postmoderna pomeni odmik od moderne in hkrati, da ta odmik ni radikalen prelom. Postmoderna je s svojimi značilnostmi še vedno navezana na moderno, čeprav je v nekaterih pogledih precej drugačna.

Teoretiki niso enotni glede tega, kdaj točno naj bi se postmoderna doba pričela in tudi mnenja o tem, ali je to povsem nova družbeno-kulturna epoha ali le zaostrena in radikalna moderna, so deljena. Postmoderna doba naj bi se začela nekje v začetku 60. let 20. stoletja. Kot epohalni pojem pa je po mnenjih nekaterih vstopila v prostor filozofske zavesti šele s polemiko med Lyotardom in Habermasom na začetku 80. let, torej s spopadom med »izročilom frankfurtske šole in heglovskega marksizma na eni, ter nietzshejskim poststrukturalizmom na drugi strani«. (Rorty 1984: 32-44)

Ena glavnih značilnosti postmoderne družbe je pomembnost in razširjenost informacij, zato jo nekateri teoretiki imenujejo postindustrijska družba. Na kratko bi značilnosti postindustrijske agende lahko združili v nekaj točk:

1. Materialna produkcija z vidika celotnega bruto družbenega proizvoda ni več najpomembnejša, mnogo bolj pomembna postane produkcija, akumulacija in obdelava informacij.
2. Odločilno prednost v klasifikaciji poklicev dobijo intelektualne profesije, ki temeljijo na osebni etiki, strokovni avtoriteti in abstraktno-teoretskem znanju.
3. Na mesto kolektivne organizacije stopi individualna orientacija, ki ne temelji več na volji do moči, temveč na znanju, intuiciji in imaginaciji.

4. Količinsko načelo izpodrine kvalitativno načelo, tudi na področju informaciji, kjer je pomembna lokacija, selekcija in ustvarjalna kombinacija informacij.
5. V ospredje se prebije načelo lokalnih avtonomij in partikularnih skupnosti, v katerih se izpostavi enkratnost posameznika kot posameznika, piramidalno družbeno strukturo zamenja horizontalna mreža mnogoterih povezav, razmerij in zvez, ki se opirajo na kulturno raznolikost.
6. Osnovna organizacijska paradigma je elektronizirani in kibernetizirani mikro-sistem lokalnih produkcijskih enot. Življenjski stil posameznikov se individualizira glede na sposobnosti in osebne preference. (glej Debeljak, 1999: 17-25)

Mnenja teoretikov o tem, kaj je bistveni kriterij, ki je pomenil premik v postmoderno družbo, se razlikujejo. Jean-Francois Lyotard oblikuje teorijo pluralnosti diskurzov in se s svojimi teoretskimi postavkami zoperstavlja Habermasovi zahtevi po konsenzu kot končnem cilju družbenega komunikacijskega procesa. Kot bistveno značilnost postmoderne družbe vidi zavrnitev univerzalnega kriterija resnice oziroma premik od univerzalizma k lokalizmom. To pomeni, da »ne obstaja več nikakršen univerzalni, nevtralni in vnanje-formalni niz pravil«, pač pa se uveljavljajo lokalni in specifično-kontekstualni kriteriji resnice. Metadiskurze, ali »Velike zgodbe« kot jih imenuje Lyotard, ki so bili značilni za moderno družbo, so zamenjali pluralni in heteromorfni diskurzi ali »Male zgodbe«. S prehodom v pluralizem tako nihče nima več ustrezne kompetence, da bi vsiljeval svojo vednost kot absolutno vednost. V ospredje stopi pravica do drugačnosti. Pravica male zgodbe je namreč pravica razlike, ne identitete in spodbuja soočenje drugosti, bogastvo motivacij in željo za neznanim. (Lyotard, 2002, 1979)

Na drugi strani pa nekateri teoretiki v ospredje postavljajo de-diferenciacijo kot bistveno značilnost postmoderne družbe. Tradicionalna družba je gojila uniformni religiozni pogled na svet, moderna družba pa je naredila premik s tem, ko je razdelila družbo na različne vrednostne sfere (znanost, umetnost, etiko). De-diferenciacija v postmodernej družbi ne pomeni, da je zopet prevzela tradicionalno dominacijo ena sfera, ali ena izmed sfer, temveč gre za medsebojno prehajanje med prej ločenimi vrednostnimi področji.

Za postmodernizem je značilno medsebojno oplajanje različnih umetniških zvrsti in tudi

ples sodobne družbe ni izjema. Značilno je predvsem jemanje gradiva iz popularne in množične kulture, raba športnih, cirkuških in akrobatskih praks, raba komunikacijskih kanalov filma, videa, računalnika, raba raznovrstnih tekstov itd.

Za postmoderni svet je značilna izguba smisla pri razlikovanju med resnico in neresnico, realnostjo in iluzijo, resnostjo in neresnostjo diskurza. Obstaja »niša med tem, kar govorimo o sebi, svetu, in dejanskim svetom in nami«. (Natoli, 1997). Dvom o realnosti moramo zaradi rutinske eksistence v vsakdanjem življenju potlačiti, vendar skuša postmoderni svet to potlačitev čim bolj zmanjšati; poudarja njegove vrline, ker je dvom tisti, ki omogoča napredek in odkritje sebe.

Tudi za ples v postmoderni družbi je značilen surrealizem in iluzionizem. V umetnostnem plesu je to opaziti predvsem v kostumografiji in scenografiji, pa tudi v sami koreografiji in plesnih gibih. Nemalokrat s plesno predstavo želi ustvarjalec občinstvu izraziti svoj dvom o realnosti. Podobno je tudi pri družabnem plesu. Ples posameznika lahko razumemo kot izpovedovanje lastne osebne zgodbe, ki jo pripoveduje na sebi lasten način. Obstaja mnogo resnic o svetu, vsak ima svojo. Plesalec izraža svojo resnico, ki ni vedno nujno »odraz realnosti«. Je zgodba o tem, kako on/ona vidi svet. Mnogo plesnih del je avtobiografskih. Vsebina v plesu sodobne družbe je prikazana na postmoderni način. Dogodki v plesih si ne sledijo v linearnem in kronološkem zaporedju, temveč so fragmentirani in asociativni. To pomeni, da je vsebina izmuzljiva in razdrobljiva, ter se zato upira dokončni interpretaciji.

Za stanje duha postmoderne dobe se pogosto uporablja izraz »*kozmpolitizacija*«, ki označuje proces postmodernističnega mešanja med kulturami, kar se močno izraža tudi v umetnosti in na področju družabnega življenja in aktivnosti.

Tudi za postmoderni ples je značilen multikulturalizem. Gre za jemanje in prilagajanje ne-zahodnih plesnih oblik in raznoterih duhovno-fizičnih principov. Gradivo se pogosto črpa iz primitivnih kultur, ter iz egipčanskih, indijskih, ameriških, afriških in številnih drugih gibalnih tradicij. Za družabni ples v sodobnih zahodnih družbah je značilno mešanje kultur. V posameznih državah ne plešejo le plesov, ki so za določeno družbeno

okolje značilni, temveč so lahko popularni tudi plesi drugih držav. Tako lahko na primer povsod po svetu zasledimo veliko popularnost latinsko ameriških plesov kot sta salsa in tango, orientalskih ali trebušnih plesov, ter drugih. Ples pa s seboj prinese tudi določen del kulture države iz katere tradicionalno izvira. Plesalci se pogosto ne želijo naučiti le plesa, temveč kmalu želijo spoznati tudi kulturo, jezik družbe iz katere ples prihaja in podobno. Včasih se glasba in plesi različnih kultur mešajo do takšne mere, da se razvije povsem nov ritem ali ples. Takšen primer je na primer danes vedno bolj popularen »reaggeton«, ki se je razvil med prebivalci latinske Amerike v Evropi in ZDA, na katere je vplivala črnska glasba kot so hiphop, rap in R&B. Te ritme so pomešali z njihovimi tradicionalnimi ritmi (salsa itd.) in nastala je nova glasbena zvrst, ki je razširjena predvsem med mladimi.

V sodobnih družbah se pojavi trend odpiranja osebnosti in intimnosti navzven. Intimnost deluje namreč kot »(...) nekakšna lastnost jaza, ki jo lahko oblikujemo in je primerna povezovalna točka med telesom, osebno identiteto in družbenimi normami« (Giddens, 2000: 22). Proces globalizacije ima velik vpliv na takšno pojmovanje posameznikove/intimne sfere. Tu imam v mislih krčenje prostora, brisanje meja, odkrivanje novih izraznih sredstev, iskanje identitet, novih tehnik določanja pripadnosti nečemu – vse to povzroča, da se lokalna kultura transformira, ker s tem dopusti vdor tujih elementov v svet intime. Predvsem za nove generacije je značilno, da živijo lastno intimnost skozi medije. Koncept postmodernega časa je torej osnovan na rušenju avtoritet, negiranju velikih zgodb, relativiziranju, pluralnosti, neštetihi možnih izbir ali središčnosti posameznika, nepomembnosti časa, moči jezika in nepomembnost interpretacije... vse to pa je odlična podlaga za razvoj različnih umetnosti, tudi plesa.

Tudi pri sodobnem plesu so pomembne male zgodbe, vsak plesalec pripoveduje svojo. Obstajajo le neki splošni okviri, ki so značilni za posamezni ples, v okviru teh pa plesalec razvije svoj stil. Nemalokrat se plesalci celo trudijo razviti čim bolj samosvoj in zanje prepoznaven stil, ki je pogosto odraz njihove osebnosti. Tudi trend odpiranja osebnosti navzven se zelo izrazito kaže v postmodernem plesu. Vedno bolj pridobivajo na popularnosti plesi, kjer posameznik lahko izrazi samega sebe in svoja čustva. Poudarjena je seksualnost in erotičnost, tako z gibi, figurami, kot tudi z vizualnostjo,

oblačili. Meja v plesnem izražanju skorajda ni več.

3.2 KULTURA V POSTMODERNI DRUŽBI

Za označevanje kulture postmoderne družbe se uporablja izraz postmodernizem v širšem smislu. Postmodernizem je značilen za pozni/multinacionalni/potrošniški kapitalizem, v katerem simbolna vrednost in simbolni pomen prevladujeta nad uporabno vrednostjo.

Frederic Jameson kot glavno načelo postmodernizma postavlja v ospredje reprodukcijo, ki je pripeljala do prenasičenosti znakov in podob do te mere, da se je kultura razširila v družbeno področje, tako da lahko rečemo, da je vse v našem življenju postalo »kulturno«. Bistveni značilnosti postmodernizma naj bi torej po njegovem mnenju bili spreminjanje resničnosti v podobe in shizofrena fragmentacija časa v zaporedju neprestanih sedanosti. (Featherstone, 1991: 52-58) Zato postmoderna estetika ne zagovarja več označevanje preko simbolov in pomena, temveč preko vtisa. Še posebej učinkovit vtis pa je mogoče doseči s sopostavljanjem navidezno nezdružljivih likov. (Featherstone, 1991)

Za postmodernizem je značilna prevlada figuralne estetike. Estetika vizualizacije je močno opazna tudi v postmodernem plesu. V osemdesetih letih 20. stoletja so v ples začeli vključevati virtuoznost in tehnično podkovanost plesalcev, ki je poleg plesnega besednjaka vključevala še druge gibalne tehnike, npr. šport in cirkuško akrobatiko. Ples so zaznamovali presežki energije, silovitost, hitrost. Novi ples izraža poleg zgodbe tudi karakter, razpoloženje, čustvo in situacijo.

Za številne zvrsti postmodernega plesa je značilno zavračanje kodifikacije, saj bi to omejilo njegove izrazne možnosti. Še posebej to velja za tako imenovani sodobni ples. Na tej točki se postmoderni ples močno razlikuje od modernega, kjer je moralo vse potekati po nekakšnih vnaprej določenih pravilih. Gibalni potencial telesa se v postmoderni družbi osvobodi. V nekaterih zvrsteh celo do te mere, da ni več kod, ki bi gibalnosti podeljevale identiteto plesa, področje gibalnosti se lahko celo tako razširi, da

ne moremo več reči, kaj še spada v področje plesa in kaj ne več.

3.3 POSTMODERNA UMETNOST

Za označevanje umetnosti postmoderne družbe se uporablja izraz postmodernizem v ožjem smislu besede. Za razliko od moderne umetnosti, katere glavna značilnost je bila razločevanje med elitno in množično umetnostjo, postmoderna umetnost namerno združuje elemente obeh, tako elitne kot množične umetnosti. Nove tehnologije omogočajo, da se je umetnost tega obdobja docela vpletla v mašinerijo množičnih medijev. V kapitalistične mehanizme delovanja in vrednotenja se je asimilirala do te mere, da ločene sfere umetnosti ni več. Vršita se tako masifikacija kot komercializacija umetnosti, ki vstopata v družbeno življenje in sta del družbene resničnosti. Vse v vsakdanjem življenju je estetsko oblikovano, govorimo o estetizaciji vsakdanjega življenja. Umetniška dela postajajo tržno blago.

Spremeni se tudi družbeni status umetnika. Uveljavi se načelo »vsi smo umetniki« in mesto elitnega umetnika prevzame skupinski program. Posamezni umetniki ne živijo več v izolaciji, temveč uživajo množično slavo in javno pozornost, umetnik postane genij in obenem človek iz ljudstva. Nacionalne vlade in multinacionalne korporacije finančno podpirajo umetnost, kar je povzročilo neverjeten razmah umetniškega tržišča in institucij. (Debeljak, 1989: 52-60, 112-125)

Postmoderna umetnost je povsem ravnodušna do družbe in življenjskega sveta, zanj je značilna vnaprejšnja odpoved kritik družbe. Asimilirala se je v kapitalistične mehanizme delovanja in vrednotenja, tako da ločene sfere umetnosti ni več. Razvoj novih tehnologij je umetniška dela spremenil v množično blago. In podobno se dogaja tudi s plesom, plesne šole rastejo kot »gobe po dežju«, saj ples kot spremljevalec vseh življenjskih dogodkov postaja dobro prodajno blago in učenje plesa »dober biznis«. Nemalokrat se v plesnem svetu sliši »ples je biznis« in na nekaterih področjih to res postaja, še posebej družabni ples. Nekatere plesne zvrsti so le še bežni ostanki prvotnih plesov in so popolnoma prilagojene posamezni kulturi in so oblikovani tako, da privlačijo čim več ljudi in s tem omogočajo zaslužek čim večjemu številu ljudi.

V postmodernizmu se je pojem kritične negativnosti, temeljnega umetniškega sredstva predhodnega obdobja, izgubil. Tabujev v umetnosti ni več, ravno nasprotno: *sama odporniška drža je postala donosni predmet kulturnega poslovanja*. Postmoderna umetnost je prestopila vse modernistične meje, ni več jasne ločnice med kulturo in družbo, med umetnostjo in vsakdanjim življenjem, med visoko in množično kulturo, med ustvarjalcem in občinstvom, med umetnikom in njegovim delom itd., zdaj je vse na nek način povezano in združeno. Njene glavne značilnosti so paradoks, parodija, ironija, igrivost, površinskost, naključnost, neskladnost, hibridizacija, itd. Estetska vrednost umetnin ni več odvisna od uporabe najnaprednejših tehnik, končna oblika umetniškega dela celo ni tako pomembna, bistvenega pomena je proces oblikovanja umetnin.

Postmoderni ples se je vzpostavil kot kritika modernega plesa in klasičnega baleta. Za moderni ples je značilno, da je vse potekalo po nekakšnih pravilih, ki so neredko omejevala ustvarjalnost. Postmoderni ples pa to preseže. Postmoderniste zanima raziskovanje gibanja samega, kar prinaša odkrivanje novih gibalnih prvin in pristopov, ter razširitev plesnega slovarja. Za ples kot umetnost je značilno eksperimentiranje s časom in prostorom. Iz gledališč se je ples pomaknil tudi drugam, v galerije, muzeje, podstrešne prostore, na ulico, itd. Spremenil se je tudi pogled na telo, ki ni več instrument plesa, temveč je postal njegov predmet. Koreografi so se neustrašno lotili raziskovanja telesa, njegovih zmožnosti in moči, pri čemer so ga osvobodili nadzora, značilnega za prejšnje plesne tehnike. Za ples v postmoderni družbi je značilno tudi zavračanje obstoječih omejujočih definicij plesa in ponekod so koncept plesa tako raztegnili, da vsebuje še druge umetnostne zvrsti in gibalne prakse, npr. igro, šport, običajno hojo, itd.

Za postmoderno umetnost je značilno, da poskuša rehabilitirati v modernizmu prezrte, zavržene in kritizirane prakse tradicionalnih stilskih formacij. Z nekakšno strastjo do izročila torej instrumentalno obnavlja preteklo kulturo, tako v glasbi, plesu, slikarstvu itd. in jo postavi v postmoderno obliko.

Za postmoderni ples je tudi značilno, da jemlje vsebino iz ljudske, popularne, množične in nezahodne kulture. Gre za »gon po uvajanju zgodbe, po teatralizaciji plesa, po

vzpostavitvi identifikacijskih mehanizmov«. (glej Banes v Hrvatin, 2001: 107-128)

4. ČUSTVA

Čustva in ukvarjanje s čustvi v današnjem času postajajo vedno bolj pomembni. Od posameznika/ce se na eni strani pričakuje prepoznavanje in izražanje lastnih čustev, na drugi strani pa jih mora uskladiti z določenimi situacijami ter z družbenimi pričakovanji in pravili. Zaradi tega čustva v sodobni zahodni družbi postajajo vse bolj mehanična in zaigrana, ne samo tam, kjer se to od individuuma zahteva, kot npr. delovno mesto v sferi plačanega dela, ampak pogosto tudi v vsakdanjem, zasebnem življenju. Zaradi tega velikokrat trpijo medosebni odnosi in intimna čustva, ljubezen. Posamezniki iščejo možnosti, kjer bi ponovno prišli v stik s svojim pristnimi čustvi in se jih naučili izraziti.

Eden izmed sredstev izražanja je lahko tudi ples, saj omogoča, da posameznik/ica izrazi svoja lastna čustva na svojevrsten način, z gibi in telesom. Ples je večinoma močno prepleten s čustvi in ta nemalokrat vplivajo na nastanek določene plesne predstave oz. plesnega večera kot družabnega dogodka. Ples in čustva so torej močno prepleteni, zato bom v nadaljevanju obravnavala to povezavo.

4.1 KAJ SO ČUSTVA

Latinski izraz »e-movere« pomeni gibati se navzven. Eno prvih definicij emocij je podal že Aristotel, ki pravi: »Emocije so enotna psihična in fiziološka težnja, so delovanje od subjekta k objektu.« Njegov prispevek je bil zelo pomemben za nadaljnji razvoj na

področju raziskovanja emocij. (Lamovec, 1984: 1-6)

Sodobne emocionalne teorije opredeljujejo čustva kot: »enovit pojav, ki že ob svojem nastanku tvori nerazdružljivo celoto, ob tem upoštevajo tudi povezavoemocij z ostalimi psihičnimi procesi, med katerimi sta najpomembnejša motivacija in kognicija, kot tudi s celokupno osebnostjo.« (Lamovec, 1984: 79)

Čustvom in čustveni ekspresiji se danes pripisuje velik pomen v človeški komunikaciji tako v zasebni kot tudi v javni sferi. Čustva imajo osrednjo vlogo v številnih ključnih pojavih in procesih sodobnega družbenega življenja. Na eni strani se pojavlja pritisk k upoštevanju in kultiviranju lastnih čustev, na drugi strani pa postajajo predmet instrumentalizacije, kar povzroča, da čustva postajajo brezglobinska, standardizirana in podrejena komercializacijskim ciljem.

Zahodna tradicija je dajala prednost razumu pred čustvi, racionalnim vidikom življenja pred emocionalnim. V drugi polovici 20. stoletja pa je prišlo do pomembnih zasukov. Teme kot so človeška subjektiviteta in identiteta, telo in spolnost, zdravje, čustva ipd., so stopile v ospredje številnih znanstvenih in popularnih diskurzov.

Razsvetljenska logika racionalizma je potisnila v sfero zasebnosti vse, kar po vladajočem prepričanju ni bilo v skladu z razumom, vključno s področjem čustvovanja. Za sodobno zahodno družbo pa je značilna reafirmacija emocionalnosti, oziroma trend zanimanja za čustva in urejanje čustev. Ključni pomen pridobi vzpostavljanje stikov s svojimi lastnimi čustvi, sposobnost prepoznavanja in razumevanja ter izražanja čustev. Od posameznika/ice se danes pričakuje, da čustvo prepozna in ga izrazi. Posamezniki imajo večje možnosti za eksperimentiranje s čustvi, ter iskanje lastnih meja pri upravljanju z njimi. Zavest o pomenu izražanja čustev se v današnjem času vse bolj prebujata tudi pri moškem spolu, želijo se naučiti artikulirati in prepoznati lastna čustva. V sodobnim družbah skratka postaja vedno bolj pomembno kaj in kako ljudje občutijo, pomembno pa postaja tudi znanje o čustvih, zato ljudje čustva raziskujejo, opazujejo, o njih razmišljajo na različne načine, In eden od sredstev je lahko tudi ples.

Na drugi strani je za sodobne zahodne družbe značilna izguba globlje komponente človeškega čustvovanja. Brezglobinskost emocionalnega odzivanja je mogoče pojasniti s pogoji sodobnega družbenega življenja, ki od posameznika/ice zahtevajo sposobnost za fleksibilno upravljanje lastnih čustev. Različne okoliščine zahtevajo različne vzorce delovanja in s tem tudi izražanja čustev. Vse to pa lahko povzroča izgubo spontanosti in globljih čustev, čustva postajajo zaigrana, standardizirana in mehanična. Delovne organizacije vzpostavljajo institucionalen nadzor nad posameznikovimi čustvi tudi na delovnem mestu.

4.2. KOMUNICIRANJE ČUSTEV

Izražanje in prepoznavanje emocij predstavljata najpomembnejši del neverbalnega socialnega sporazumevanja. V vsaki določeni situaciji izražamo čustva, hkrati pa opazujemo in ocenjujemo emocije drugih udeležencev. Izražanje čustev poteka nezavedno, deloma pa ga lahko tudi nadzorujemo. Čustva zaradi svoje kompleksnosti težko izrazimo z besedami, za njihovo komuniciranje uporabljamo večinoma neverbalno komunikacijo, med katero spada tudi komuniciranje z gibom, torej tudi ples.

4.2.1. Kaj je komunikacija

Na začetku je potrebno opredeliti, kaj komunikacija sploh je. O njej govorimo, ko med partnerjema v družbeni interakciji poteka kontinuiran tok sporočil. Ta sporočila, ki jih partnerja izmenjujeta, so podana v nekem znakovnem sistemu, kodu, ki omogoča prenašanje pomena. Če želimo, da bi bila komunikacija možna in uspešna, morajo partnerji v komunikaciji imeti enak ali vsaj podoben kod sporočanja. To pomeni, da morajo npr. obvladati isti jezik ali določenim gestam podeljevati enake socialne pomene. Sporočila, ki si jih ljudje izmenjavamo so lahko besedne narave, nebesedni (slikovni) simboli, nebesedne geste, izrazi, mimika, gibi, itd. Pomembno je, da gre za nek s pravili urejen tok sporočil med osebami. Komunikacija pa ne poteka le med osebami, temveč

tudi znotraj vsakega posameznika/ice, govorimo o t.i. zunanji in notranji komunikaciji. (Ule, 1996: 24-25)

Medčloveški odnosi se gradijo na osnovi družbene interakcije, na socialnih izmenjavah med ljudmi, zato je komunikacija sestavni del socialne interakcije. Človekova komunikacija je univerzalen informacijski sistem, ki pa ima svoje omejitve. Omejitve človekove komunikacije so določene s sposobnostjo njegove znotraj osebne informacijske mreže, s selektivnostjo prejemnikov in s spretnostjo njegovih čutnih organov. (Ule, 1996:25)

4.2.2. Neverbalna komunikacija

V psihologiji komunikacijo delijo na jezikovno oz. verbalno in nejezikovno ali neverbalno. Le en del naše komunikacije se odvija na eksplicitni jezikovni ravni. Komuniciramo pravzaprav s celim telesom, npr. z gestami, mimiko, izrazom na obrazu, gibi. V »praksi« človek komunicira enovito, torej verbalno in neverbalno in šele celota obeh načinov komuniciranja daje komunikacijski učinek.

Za neverbalno komunikacijo so značilne nekatere posebnosti. Te so tako v sredstvih in načinu kodiranja in dekodiranja neverbalne komunikacije kot v kanalih neverbalnega komuniciranja. Dekodiranje neverbalnih sporočil in reagiranje nanje poteka običajno mnogo bolj avtomatsko in neposredno kot pri verbalnem sporočanju. Telesni gibi, izrazi na obrazu, drža telesa izdajajo več o naših namerah kot naše besede in veliko težje jih nadziramo. Zato se da informacije o kompleksnih stališčih in emocijah v splošnem lažje sporočiti na neverbalen kot pa verbalen način. (glej Ule, 1996: 42-43)

Neverbalna komunikacija je lahko povsem nezavedna (fiziološka) reakcija, ki nima namena sporočati. Lahko je delno nezavedna reakcija, delno zavestno oddano sporočilo, redko pa je povsem zavestno vodena reakcija ali sporočilo. Večinoma velja, da sta verbalna in neverbalna komunikacija med seboj povezani, a kljub temu ima neverbalna komunikacija svoje lastne funkcije. Na splošno jo uporabimo takrat, ko

odpove verbalna komunikacija, ker je sporočilo težko izraziti v jeziku.

Neverbalna komunikacija ima pet pomembnih funkcij (glej Ule, 1996: 44-46):

- vodenje socialne situacije,
- sporočila o sebi,
- komunikacija emocionalnih stanj,
- komunikacija stališč in medosebnih odnosov,
- kontrola kanalov.

Neverbalna komunikacija ima torej veliko vlogo pri medsebojnem sporazumevanju, saj nam omogoča, da drugim sporočimo tudi tisto, kar težko opišemo in izrazimo z besedami. Pogosto se nam celo zgodi, da želimo nekaj povedati in za to ne najdemo prave besede, še posebej ko želimo opisati svoja čustva. Čustva so tak kompleksen pojav oz. izkustvo, ki ga težko izrazimo ali izgovorimo. In tu nam je v veliko pomoč prav neverbalna komunikacija, med katero lahko uvrstimo tudi ples kot način izražanja z gibom, kar bom podrobneje predstavila v nadaljevanju naloge.

5. SPOLNE VLOGE

Obsežne in hitre družbene spremembe v zadnjih desetletjih so povzročile spremembe odnosov v zasebnem in osebem življenju, ki slabijo neenakopravnost med moškimi in

ženskami. Na novo definirane spolne vloge v postmodernizmu povzročajo identifikacijsko zmedo, saj tradicionalne delitve po spolu izginjajo. Delavno okolje od ženske zahteva, da prevzame številne moške lastnosti, ali pa njeno »ženskost« instrumentalizira do te mere, da postane le orodje za doseg komercialnih ciljev. Tudi moški se soočajo s problemom spolne uveljavitve, saj izgubljajo tradicionalno vlogo voditelja in glavnega akterja v javni in zasebni sferi. Ples ponuja možnost povrnitve k tradicionalnim spolnim vlogam, vsaj na simbolni ravni. Pri večini plesov je spolno razlikovanje zelo poudarjeno, moški je tisti, ki vodi in ženska mu sledi in se pusti voditi. Zaradi tega je ples vedno bolj priljubljen, kar bom pojasnila v nadaljevanju, pred tem pa bom predstavila pojme, ki mi bodo pri tem v pomoč.

5.1 BIOLOŠKI IN DRUŽBENI SPOL

Spol predstavlja eno pomembnejših družbenih kategorij. Ko govorimo o tem pojavu, moramo upoštevati razlikovanje med biološkim in družbenim spolom. Biološki spol se nanaša na biološko določene razlike med moškimi in ženskami. Skladno z biološkim spolom pa so posameznikom in posameznicam pripisane spolno določene lastnosti, v skladu s katerimi se odzivajo na okolje. Posamezniki se naučijo družbeno sprejemljivega zaznavanja spola v procesu socializacije.

Spol kot družbeno kategorijo sestavljajo tri sestavine:

a) Spolna vloga

Je vedenje in status, ki ga ima človek glede na svoj biološki spol. V mnogih kulturah se od moških in žensk pričakuje različno vedenje in dejavnosti, ki naj bi jih opravljali.

b) Spolna identiteta

Je zavedanje in občutenje lastnega spola in odzivanje nanj. Mnenje mnogih strokovnjakov, predvsem psihologov je, da se temeljna spolna identiteta oblikuje med drugim in tretjim letom starosti. Sociologi pa dokazujejo, da se oblikuje s

pomočjo socializacije, ki poteka vse življenje, od samega rojstva dalje. Angleški sociolog Anthony Giddens celo meni, da se spolna socializacija začne takoj po rojstvu z različnim, spolno določenim reagiranjem staršev in drugih odraslih na spol otroka. (Počkar, 1998)

c) Spolni značaj

Pomeni različne lastnosti, ki naj bi jih imela spola, govorimo o t.i. »ženskih« in »moških« lastnosti. Veliko kultur, tudi zahodna, ženskam pripisuje lastnosti, kot so čustvenost, skromnost, podredljivost, potrpežljivost, nesamostojnost, zvestoba, pasivnost in podobne. Moškim pa pripisujejo aktivnost, agresivnost, razumskost, moč, gospodovalnost, pogum, itd. Tudi v naši kulturi so t.i. moške lastnosti višje vrednotene in bolj cenjene kot ženske (Počkar, 1998)

»Družba prek dejavnikov socializacije prenaša na posameznika-co vzorce vedenja in sklope vrednot, ki so družbeno sprejemljivi in zaželeni« (Mrčela, 1996: 46) Na ta način posameznik tudi formira spolno identiteto, pri kateri gre za pričakovano delovanje posameznika, ki je v skladu z družbenimi normami.

Tu lahko izpostavimo dve prevladujoči stališči do tega, koliko so potrebne razlike med moškimi in ženskami kot sestavni deli spolnih identitet (Mrčela, 1996: 46-47):

- Prvo stališče vidi le fizične in hormonske razlike med moškimi in ženskami, drugače pa vidi oba spola enako. Družbeno vsiljene vloge naj bi bile tako destruktivne za posameznika in tudi družbo kot celoto.
- Drugo stališče pa predpostavlja, da so moški in ženske fundamentalno različni, razlike pa so potrebne in pozitivne tako za posameznika kot za družbo. To stališče ohranja status-quo družbe in razdelitev družbenih vlog, kakršno vidimo v androarhalni družbi ter ne problematizira hierarhične urejenosti družbe po spolu. To stališče prevladuje v današnji družbi.

5.2 SOCIALIZACIJA IN SPOLNE VLOGE

Spol je torej družbeno konstruiran. Spolno specifičnega vedenja se naučimo v procesu socializacije, v katerem si posameznik in posameznica prisvajata kulturo družbe, ki ji pripadata. Socializacija pa ne poteka za oba spola enako, saj različni dejavniki usmerjajo in vplivajo na oblikovanje vedenja in identitete pripadnikov moškega ali ženskega spola; na podlagi tega procesa se oblikujejo spolno določene vloge.

Socializacija oblikuje vedenje in aspiracije deklet in fantov že od najzgodnejšega obdobja dalje. Zelo zgodaj jih starši in drugi odrasli začnejo učiti »kakšni naj bodo« in kako naj se obnašajo. Vključujejo jih v različne interesne dejavnosti, ki so tipične za fante ali dekleta. Deklice se običajno usmerja na učenje klavirja, risanje ali ples, fante pa h kakšnemu športu.

Poudariti velja tudi sekundarno fazo socializacije, ko se učimo ne le od staršev, temveč tudi od drugih institucij. Individuum je tako v svojem razvoju soočen s številnimi svetovi, ki jih med seboj primerja in s pomočjo informacij, ki mu jih ponujajo poskuša najti odgovore na številna vprašanja, ki se mu porajajo v procesu socializacije. V današnjem času globalizacije in nenehnih sprememb na vseh področjih družbenega življenja, imajo pri oblikovanju stališč še posebej pomembno vlogo množični mediji. Ti vplivajo na oblikovanje identitet posameznika s posredovanimi informacijami in tudi z načini posredovanja. Tako usmerjajo našo pozornost in nas vključujejo v svoj način videnja resnice. (Barle, Počkar, 1997: 60-67)

5.3 MASKULINOST IN FEMININOST

V vsakdanjem življenju se pogosto pojavljajo stereotipne predstave o določenih lastnostih, aktivnostih in vedenjih, ki naj bi bili značilni in zaželeni za pripadnike določenega spola. V povezavi s tem sta se uveljavila pojma moškost in ženskost, oziroma maskuline in feminilne lastnosti. Spol je stvar kulture, je družbena konstrukcija. Ni nekaj, kar `smo`, temveč je nekaj, kar `počnemo`. Psihologa Deaux in Major trdita, da moške in ženske vloge igramo glede na naše osebne koncepte spola in glede na

pričakovanja drugih ljudi, okolice. (Lippa, 2002: 98)

Kaj torej pomenita pojma feminilnost in maskulnost? (Lippa, 2002: 54) Maskulnost in feminilnost se nanašata na zunanji videz, neverbalno komunikacijo, družbene vloge, poklice, biološke značilnosti in spolna vedenja, ki naj bi bili značilni posebej za en ali drugi spol. (Lippa, 2002: 54) Sicer pa se tipične moške – maskuline in ženske – feminilne lastnosti razlikujejo od kulture do kulture. V zgodovinskem razvoju so se moški uveljavljali predvsem v javni sferi, pripisovali so jim racionalne sposobnosti, aktivnost, moč in agresivnost. Nasprotno so bile ženske potisnjene v zasebno sfero, kjer naj bi skrbale za družino in čustvene vidike življenja, zlasti z razvojem meščanske družbe. Od žensk so pričakovali lastnosti kot so pasivnost, molčečnost, skromnost in pobožnost. Stereotipne predstave o spolih so podpirale moško dominantnost nad ženskami. (Jogan, 2001: 2)

Maskuline osebne lastnosti naj bi bile večinoma bolj značilne za moški spol kot za ženski spol in jih lahko označimo kot agentne lastnosti (Avsec, 2002: 20). Ta oznaka se nanaša na težnjo po nadzoru in neodvisnost od drugih ljudi, ter na osebno učinkovitost. Na drugi strani pa lahko feminilne lastnosti, značilne predvsem za ženske, označimo kot komune (Avsec, 2002: 20), kar se nanaša na prijaznost, pripravljenost pomagati, emocionalno ekspresivnost in senzitivnost.

Družbeno upravljanje in vodenje je bilo v pretežnem delu zgodovinskega razvoja v celoti moški privilegij. Na splošno je veljalo, da so moški aktivni in racionalni, ženske pa pasivne in emocionalne. Moški so bili nadrejeni, ženske pa podrejene. Danes obdobje patriarhata postopoma slabi. Ženske v vseh pogledih vedno bolj postajajo podobne moškim, saj se le tako lahko uveljavijo v poslovnem svetu. Obdobje njihove podrejenosti je mimo in sedaj zasedajo že prenekatere vodilne položaje. Vendar pa se moški pogosto upirajo omenjenim spremembam, zlasti možnosti, da bi jim ženske nadvladale. Če identifikacijska kriza spolnih vlog postane preveč moteča posamezniki in posameznice iščejo načine kako jo ublaži. Tu igra pomembno vlogo tudi ples, še posebno ples v paru, saj ponuja možnost vrnitve k tradicionalnim vlogam. Moški pri plesu zopet (simbolno)

nadvlada nad žensko, ženska pa lahko neovirano izraža svojo ženskost in se prepusti moški (simbolni) nadvladi.

Maskulinitet in feminilitet sta v plesu večinoma zelo izrazita in zaželena, še posebej pri družabnem plesu. Tu ponovno pridejo do izraza tradicionalne in stereotipne spolne lastnosti. Ples podpira stereotipne predstave o spolnih vlogah, vsaj na simbolni ravni. Moški ima tu dominacijo nad žensko, ženska pa se mora pustiti voditi. O tem bolj podrobno govorim v naslednjem poglavju.

6. PLES IN SPOL V SODOBNI DRUŽBI

Novi družbeni pogoji in tempo današnjega življenja usmerjajo posameznike in posameznice k samorefleksivnosti in nenehnemu razmišljanju o tem kdo so in kakšnih odnosov si želijo. Številni teoretiki so mnenja, da živimo v individualiziranih družbah. Proces individualizacije, ki je prvotno zajel predvsem življenje moških, se je danes razširil tudi na življenjski svet žensk. Povečano izobraževanje in zaposlovanje žensk, porast želja žensk po izpolnjevanju lastnih pričakovanj ter snovanje načrtov, ki niso nujno vezani na družino, privede do sprememb znotraj zasebnosti. Te spremembe se kažejo v izginjanju tradicionalnih delitev vlog po spolu in v slabljenju emocionalne

podpore kot specifične tradicionalne funkcije žensk v zasebni sferi. Zasebnost se vse bolj demokratizira. Moški in ženske prvič v zgodovini stopajo v intimna razmerja kot v načelu enakovredni in avtonomni subjekti (Giddens, 2000).

Za sodobno družbo je torej značilen proces individualizacije posameznika. Individualizacija razdvaja moške in ženske v dva svetova in ju sili k samostojnemu in avtonomnemu delovanju. V preteklosti sta posameznik in posameznica svoje težave lahko reševala v tradicionalnih skupnostih oziroma z njihovo pomočjo (sorodstvo, družina, lokalna skupnost itd.), danes pa sta bolj ali manj prepuščena sama sebi. Zaradi vse večjih pritiskov in vesplošne preobremenjenosti morata danes to početi sama. Posamezniki so v tradicionalni družbi živeli v trdnem in jasno določenem svetu, v katerem so usmerjali svoje vedenje in pričakovanja ter imeli jasno določeno identiteto v skladu s tradicionalnimi merili in pričakovanji. V sodobni, postmoderni družbi pa postajajo svet, družba, življenje in identiteta vse bolj vprašljivi. Smisel lastnega obstoja morajo posamezniki vsakodnevno na novo definirati in ves čas iskati načine, kje in kako lahko zopet najdejo samega sebe. V anonimnem, stresnem in nepreglednem življenju se soočajo s številnimi problemi, strahovi, dvomi in nemočjo. V takšnih razmerah ponuja dejavnost kot je ples varnost, upanje, sprostitev in pobeg iz vsakdanjih rutin. Ples ponuja vir samoizpunitve in osmislitve življenja, pomeni prostor, kjer oseba v stiku z drugimi odkrije samo sebe in si omogoča, da je »kar je«. Omogoča si, da na drug način izrazi tisto, kar zaradi družbenih pravil v vsakdanjem življenju ne more. Ples je način umika iz vsakdanjega brezosebnega sveta in zato posamezniku in posameznici ponuja zadovoljstvo.

Institucionalni pritiski vse bolj razdvajajo moške in ženske, ter jih segregirajo v dva različna svetova. To pomeni, da v pogojih sodobnega družbenega sveta biografiji moškega in ženske vse bolj težita vsaksebi. Trg delovne sile namreč zahteva individualiziranega posameznika, ki odkriva in izpopolnjuje lastne želje, potenciale, interese, načrtuje in se odloča v skladu z lastnimi interesi. Družbene razmere torej spreminjajo posameznika v egocentrika in celo sebičneža, ki teži k samorealizaciji in ustvarjanju lastnega življenjskega stila. V intimnem partnerskem odnosu se tako slej ko prej pojavi dilema, kako vzpostaviti ravnotežje med potrebo posameznika ali

posameznice po razvoju lastne avtonomije in njegovem/njenem hrepenenju po bližini in ljubezni drugega, ki prav tako teži k uresničevanju lastnih ciljev in interesov.

Ženske se danes zadržujejo v delovnih okoljih, kjer je izražanje njihove ženskosti bodisi zatirano ali pa instrumentalizirano zaradi komercialnih ciljev. V nekaterih poklicih kot je npr. menedžerski so morale postati neemocionalne, agresivne, dominantne; torej prevzeti so morale vse tiste lastnosti, ki so tradicionalno značilne za moške. Včasih morajo biti še celo bolj agresivne v izražanju teh lastnostih, če želijo biti enakovredne moškem v boju za vodilne položaje. V nekaterih drugih poklicih, predvsem v storitvenem sektorju, ženske tradicionalne lastnosti niso zatrte, temveč so močno poudarjene, a sistematizirane in instrumentalizirane: prijaznost, emocionalna izraznost in poudarjena seksualnost se danes dobro prodajajo. Vendar pa prilagoditev na opisane pritiske žensk ne zadovolji v identifikacijskem smislu, saj je oblikovanje njihove ženskosti podrejeno institucionalnim in delovnim pravilom. Ples, še posebej nekatere oblike plesa kot so trebušni ples ali salsa, lahko služi kot način, preko katerega lahko zopet najdejo in izrazijo svojo tradicionalno ženskost, saj v plesu ta ni vrednotena negativno, temveč pozitivno.

Spolna delitev dela v tradicionalnih družbah med razumom in čustvi je pripeljala do tega, da so moški oblikovali identiteto, ki izključuje identifikacijo z emocionalno ekspresivnostjo. Spolna asimetrija se tako kaže kot ena glavnih oblik spolne neenakosti v poznih modernih družbah (Šadl, 2002: 62-65). Lilian Rubin (v Giddens, 2000: 15) pravi, da si moški po eni strani želijo partnerico, ki bi jim bila enaka tako intelektualno, kot ekonomsko, po drugi strani pa kažejo globoko zakoreninjeno nelagodje ko se s tem soočijo, saj pravijo, da ženske ne znajo biti več prijazne in sklepati kompromisov.

Avtorica A. Oakley opozarja na ambivalentnost ženskega položaja, saj družba danes ženskam še vedno pripisuje tradicionalno vlogo gospodinje in jo opredeljuje kot dopolnilo svojega moža, obenem pa od nje pričakuje uresničitev preko lastnih dosežkov v javni sferi. (Oakley, 2000: 110) Materinjenje je delo, ki zahteva emocionalno, sočutno vedenje, v javni sferi pa se od zaposlene ženske zahteva podjetnost, profesionalnost in tekmovalnost. Ženske v večini primerov želijo oboje, tako materinstvo kot kariero in ker

mešanje obeh svetov ni zaželeno, morajo ženske vsakodnevno opravljati fizične in mentalne premike v normativno in odnosno različnih okoljih. To pogosto sproža konflikte in razpetost pri ženskah ter identifikacijsko in čustveno zmedo.

S takšnimi pritiski se moški ne soočajo. Individualizacija v smislu tržno posredovane eksistence pri moških krepi vedenje povezano z njihovo tradicionalno spolno vlogo poklicnega človeka. Samostojna zagotovitev eksistence sovпада z njihovo staro identiteto vlog. (Beck, 2001: 168) Se pa ne malokrat počutijo ogrožene, saj z vstopom ženske v »njihov« svet izgubljajo svojo dominantno vlogo, ali kot pravi Beck: »Z večjo udeležbo žensk v javni sferi se krhata »družinska harmonija« in vloga moškega kot edinega prehranjevalca.« (Beck, 2001: 169)

V zasebni sferi je emocionalno delo določeno predvsem kot žensko delo, saj so bile s konstituiranjem meščanske družine ženske tiste, ki so se specializirale v nudenju čustvene topline. V meščanski družbi je bilo to mogoče, ker so bile ženske več ali manj doma in se niso vključevale v poslovni svet. Moški tudi opravljajo emocionalno delo, vendar na drugačen način kot ženske. Pri njih gre bolj za potlačitev kot za izražanje čustev, saj ne želijo s svojimi skrbmi obremenjevati žena, v zameno pa pričakujejo, da ženske ustvarijo prijetno in razbremenjeno domače okolje. Vendar pa sodobne ženske, ki se podobno kot moški, soočajo z vedno večjo poklicno preobremenjenostjo, ne pristajajo več na neenakost pri delitvi emocionalnega dela. Ugotavljajo, da ne dobivajo enakovredne čustvene podpore, da niso enako cenjene in spoštovane, medtem ko se v poslovnem svetu od njih zahteva enako ali še več kot od moških. Ob poskusu prilagajanja novim razmeram, razumevanja moških lastnosti, jih delno prevzemajo, tudi same postanejo včasih površne pri čustvenem komuniciranju. Po drugi strani pa ženske pri moških ugotavljajo čustveno zavrtost in neizraznost in to izpostavljajo kot problem tako v intimni zvezi, kot tudi pri psihološkem zdravju in čustveni uravnoteženosti. Danes se vse bolj problematizira dejstvo, da moški s svojo čustveno zavrtostjo in zadržanostjo odrivajo ženske od sebe in povzročajo konstantne probleme v odnosu, saj se tudi oni vedno najbolje ne znajdejo. Moški ni več edini, ki služi za družino, ni le on uspešen v službi. Na čustveni plati pa še vedno ohranja zavore tradicionalne vzgoje, ki mu ne

dovoljuje, da se čustveno sprosti .

S tem, ko so ženske vstopile v »moški« poslovni svet, so bile, kot smo že omenili, prisiljene prevzeti nekaj moških lastnosti, če so želele biti vsaj približno enakovredne v boju za vodilna mesta in ugled. Zaradi sposobnosti rojevanja, nam tradicionalno mišljenje nalaga večjo vlogo in odgovornost pri vzgoji otrok in nasploh pri zagotavljanju funkcioniranja družine. Tudi v delovnem okolju mora biti ženska praviloma boljša od moških kolegov, da ohranja položaj, primerljiv s položajem moških. Na nekaterih delovnih mestih, ki so bila prej rezervirana pretežno za moški spol (menedžerski položaji, vodilna mesta ipd.) so morale potlačiti svoje tradicionalne lastnosti kot so podredljivost, emocionalnost, vodljivost, pripravljenost pomagati in odvisnost od moških ter postati agresivne, samostojne, neranljive. Na delovnih mestih, ki so od nekdaj pripadala ženskam in zaradi prednosti, ki so jih prinašale oz. zagotavljale tradicionalne ženske lastnosti, pa so te lastnosti postale predmet manipulacije in komercializacije.

Tudi ženska primarna funkcija vezana na dom in nudenje čustvene podpore družinskim članom, je v času grajenja kariere postavljena nekoliko ob stran. Z vstopom žensk v »moško domeno« pa je ogrožen tudi moški vodilni položaj. Dominacija moških nad ženskami je oslABLJENA.

Sodobna družba teži k vzpostavljanju enakopravnih relacij in odnosov med spoloma, vendar pa so v družbi in tudi globoko v nas samih še vedno zasidrane tradicionalne predstave o ženski kot »odnosnega« in »odvisnega« bitja in vloga moškega kot skrbnika ter predstavnika družine v javnosti. Ples ponuja možnost, kjer se lahko vrnemo nazaj k tradicionalnim spolnim vlogam in značilnostim. Razlog za vse večjo popularnost parnega plesa lahko najdemo v tem, da pri plesu spet pridejo do izraza nekatere tipične tradicionalne moške in tipične ženske značilnosti. Pri družabnih plesih v paru koreografija, liki in potek plesa niso vnaprej določeni. Moški je tu glavni akter, on ustvarja figure in korake ter njihovo zaporedje. Dober plesalec je tisti, ki zna voditi plesalko tako, da točno ve, kaj želi od nje. Plesalkina naloga pa je, da se pusti voditi plesalcu in mu sledi.

7. PLES IN IDENTITETA

7.1 IDENTIFIKACIJSKA ZMEDA SODOBNE DRUŽBE

Množični mediji kot eden ključnih sodobnih dejavnikov pri oblikovanju identitete, so s svojo prisotnostjo zabrisali prostorske in časovne meje, preoblikovali načine komuniciranja, spremenili pogled na estetske ideale, povečali mobilnost med ljudmi, ter odkrili nove oddaljene kulture. S tem so ustvarili nov način življenja in novega človeka. U. Beck pravi, da je »posameznik spričo družbene kompleksnosti izgubil svoj jasen, nedvoumni jaz; danes je njegov jaz fragmentiran in poln kontradiktornih diskurzov.« (Beck, 1994: 8)

V postmodernih družbah identiteta ni več enkrat za vselej definirana, zato jo posameznik oz. posameznica lahko nadomesti s kakšno drugačno, bolj ustrezno. (Ule, 2000: 314). »Posameznik celo sam izbira, upravlja in spreminja svojo osebno in družbeno identiteto. V življenju, ki ga mora posameznik voditi sam, kot središče (načrtovanja) svojega lastnega delovanja, orientacij, odnosov, odločitev in pomenov, so ustvarjeni pogoji za prehod od standardne k »do-it-yourself« biografiji. Osebna konstrukcija, samorefleksivnost, fleksibilnost in odprtost postanejo temeljne določnice biografskega življenja v individualizirani družbi« (Šadl, 1997, 167). Z večjo možnostjo izbire identitet je povezano tudi bolj zavestno stiliziranje individuuma kot tudi skupinskih identitet.

Ples nam lahko služi tudi kot prostor in način identifikacije. Moški po dualističnem načinu razmišljanja predstavlja družbeni pol, ženska pa zaradi svoje reproduktivne funkcije predstavlja sinonim za naravo. Na podlagi takšnega ločevanja so moški definirani kot avtonomni individuumi, njihova identiteta je vezana na njihove javne aktivnosti in materialno skrb za družino, ženska pa je definirana kot podrejena, v družinskem okolju, njena identiteta pa je vezana na aktivnosti v družinskem in intimnem okolju. Vendar pa je s spremembami, ki jih je prinesla sodobna družba in z vstopom žensk v poslovni svet, ta identifikacija ogrožena in v vsakdanjem življenju močno otežena. V patriarhalni dobi je bila bistvena naloga ženske materinstvo in skrb za člane družine. To je bil v bistvu njen poklic. Danes javni diskurzi ženskam sicer ne odrekajo materinske vloge, jo pa na novo prerazporejajo okoli njene nove vloge, družbene karieristke.

7.2. ŽIVLJENJSKI STIL

Negovanje osebnega stila je danes dejavnost, okoli katere se vrti vsakdanje življenje sodobnega človeka.

B. Luthar pravi, da je to »skupek navad, je način uporabe dobrin, prostorov, časa, s katerimi definiramo sebe in druge ljudi. Ni več nekaj, kar potrebujemo za preživetje, temveč nekaj kar potrebujemo za svojo samopodobo. Življenjski stili so vsakdanje prakse, rutine, ki so utelešene v navadah oblačenja, hranjenja, delovanja. Tu so združeni tako delo, poklicna kariera kot tudi prostočasne dejavnosti, odnosi, stališča in vrednote« (Luthar, 2002: 189). M. Ule pravi, da lahko življenjski stil definiramo kot »bolj ali manj integrirano množico praks, dejavnosti, življenjskih in vrednostnih orientacij, želja« (Ule, 2000: 293). Ali kot pravi Grossberg: »Z življenjskim stilom označujemo kolektivno tipično razpoznaven skupek pomenskih vzorcev, shem delovanja in izraznih shem.« (Grossberg, 1998: 211). Oblikovanje življenjskega stila postaja vse bolj dejavnost vsakdanje popularne kulture in estetike, ki jo je težko ali celo nemogoče ločiti od drugih življenjskih področij in dejavnosti.

»S stilizacijo življenja danes poudarjamo svojo individualnost, izbiro, okus, informiranost. Življenjski stili so postali tako v sodobnih družbah temeljni načini socialne

kategorizacije in samouvrščanje posameznika. S stilizacijo življenja si gradimo določeno identiteto in konstruiramo subjektivno predstavo o realnosti» (Luthar, 2002: 189). Življenjski stil kot osebni življenjski projekt daje smisel osebni biografiji in samopodobi posameznika.

Tudi ples lahko pojmujeemo kot način manifestacije samega sebe, kot svojevrsten življenjski stil. Določena zvrst glasbe usmerja posameznika/ico, ki to glasbo posluša in mu je všeč, k plesanju, več posameznikov oblikuje skupino, ki jo družijo ples. Ker jih družijo enaka želja oziroma skupni interes, se pripadniki skupine spojijo v celoto, lahko rečemo, da postane plesna skupina nekakšna subkultura s podobnimi vzorci obnašanja in oblačenja. Člani se zadržujejo na skupnih lokacijah, razvijejo družabne oblike interakcije v prostem času in ples tako postane ne samo prostočasna dejavnost, temveč način življenja. Člani skupine se kmalu počutijo kot njeni pripadniki in se z njo identificirajo. Prebirajo novice o določeni glasbi, spremljajo novosti, obiskujejo zabave, kjer se vrtil njihova glasba, se družijo z ljudmi, ki poslušajo enako glasbo ipd. Tako imamo na primer skupine rejverjev, plesalcev tanga, salse, hiphopa, brejkarjev ipd. Sem sodijo tudi določeni izrazi kot so drža telesa, poza, način hoje, ples, ki izražajo pripadnost določeni skupini ali subkulturi. To pogojuje tudi specifična mesta, zbirališča, kjer se pripadniki srečujejo in izražajo skupinsko pripadnost. Najbolj značilen za vsako skupino pa je seveda zvrst plesa.

7.3 PLES KOT PROSTOČASNA DEJAVNOST

S sociološkega vidika obstajajo tudi pomembne razlike v načinu preživljanja prostega časa. Ta je zaradi močno podaljšanega delovnega časa precej okrnjen, a zaradi vedno bolj stresnega življenja toliko bolj pomemben. Ni pomembno samo, da ga imamo, pomembno je predvsem kako kvalitetno ga preživimo. Že v daljni preteklosti so se zavedali, da je od količine in načina izrabe prostega časa odvisna stopnja osebne sreče in zadovoljstva. »Aristotel meni, da sta igra in zabava le vrsta počitka, ki sledi napornemu delu. Prosti čas razume kot samostojno ustvarjalno aktivnost.« (Aristotel v

Danes se je oblikoval pojem prostega časa kot dopolnilo k delu. Potreben je za človekov osebnostni razvoj, tako duševni kot telesni. V prostem času se človek manifestira tudi kot družbeno bitje, s tem ko opravlja nekatere družbene funkcije. Delo je s svojimi standardi učinkovitosti postalo glavni »življenjski posel«, prosti čas, ki se je prvotno dojemal kot »pasivno stanje«, pa je postal izrazita priložnost za beg od učinkovitega, smotrnega dela in od psihičnih naporov. Ravno zaradi tega je pomembno, da najdemo hobi ali dejavnost, ki nam omogoča, da sprostimo stres vsakdanjega življenja. Ravno zaradi tega je eden izmed temeljnih problemov ta, kako prosti čas čim bolj vključiti v celoten človekov razvoj in kako ga čim bolj izrabiti za zadovoljitev različnih človekovih potreb (glej Božović, 1979: 107-113). Način preživljanja prostega časa je povezan s psihičnimi in duhovnimi sposobnostmi posameznika, da prekine rutino vsakdanjika in si vzame čas zase, prisluhne sebi in okolju v katerem živi. Ta čas je izjemno pomemben za vzpostavljanje psihofizičnega ravnotežja in odmik od vsakdanjih problemov (Černigoj Sadar, 1984) J. Dumazedier meni, da človek z industrijskim delom in proizvodnjo skrbi samo za materialno eksistenco, v prostem času pa razvija vse svoje sposobnosti za individualnost in za svobodo osebnosti. Trdi celo, da tisti, ki ne izkoristi ali ne zna izkoristiti prostega časa, ni popoln človek (glej Božović, 1979: 43).

Dumazedier navaja tri funkcije prostega časa, ki jih lahko opredelimo tudi kot funkcije plesa kot pristočasne dejavnosti. Te funkcije so:

- Počitek oziroma sprostitev, ki omogoča premagati fizično in psihično utrujenost ter napetost, kot posledico vsakdanjega monotonega profesionalnega dela;
- Zabava in razvedrilo, ki prekineta sivino in monotonijo vsakdanjika. Loči dve vrsti razvedrila:
 - b) razvedrilo, ki vpliva na stil življenja posameznika; realne praktične aktivnosti: igra, šport, potovanja, igranje ne glasbene inštrumente itd. med to vrstno razvedrilo spada tudi ples.
 - c) razvedrilo, ki nastane s fiktivnimi aktivnostmi v kontekstu z umetniškimi vsebinami: branje, obisk kina, gledališča. Avtor meni, da tovrstno razvedrilo

predstavlja beg iz realnosti in služi kot kompenzacija za zavoženo življenje.

- Nemoten in svoboden razvoj osebnosti, ki zahteva kreativno in aktivno angažiranje vsakega posameznika. Poudarek je na širjenju posameznikovih spoznanj, izkušenj ter spontani socialni participaciji (Božović, 1979: 43-46).

Posamezna ustvarjalnost v preživljanju prostega časa nudi koristi in možnosti za samoizražanje in socialno povezanost. V nasprotju s športom in telesno rekreacijo, ustvarjalno preživljanje prostega časa ne zahteva testov fizične sposobnosti in tekmovanja. Ustvarjalno vedenje v prostem času je lahko pojmovano v okviru aktivnosti, kot udeležba v športnih dejavnostih ali v kreativnih aktivnostih in umetnosti, ter glasbi, ki imajo pozitivne učinke na posameznika in družbo. Neustvarjalno preživljanje prostega časa pa vključuje dejavnosti kot sta vandalizem in zloraba drog, ki škodijo celotni družbi in posameznikom. Med ustvarjalne dejavnosti prostega časa spada tudi ples.

Ples je način sprostitve od vsakodnevnega stresa. V vsakodnevem življenju se soočamo s številnimi problemi in neštetimi stresnimi situacijami, tako na delovnem mestu, kot v privatnem življenju in v nas se kopiči negativna energija, ki jo je potrebno na nek način sprostiti. In ples je eden izmed načinov preseganja oz. odpravljanja te negativne energije. Ples se pogosto uporablja tudi v terapevtske namene, saj je to holistična oblika vadbe, ki vključuje telo, razum in dušo. Prav tako pa zmanjšuje stres in izboljšuje posameznikovo razpoloženje. Ples spodbuja izločanje t.i. endorfinov sreče in zadovoljstva, ki vplivajo na razpoloženje, zato so ljudje vedno veseli, ko odhajajo s plesa in le redko vidiš osebo brez nasmeška na obrazu.

Ples je torej dobra izbira načina preživljanja prostega časa, saj ima številne pozitivne lastnosti. Če izločimo najbolj pomembne, jih lahko združimo v pet skupin:

- Je kreativna in zanimiva oblika fizične vadbe, ki izboljšuje fleksibilnost, ravnotežje in fizično pripravljenost.
- Je način, da najdemo v sebi moč, lepoto, samozavest, ženskost/moškost.
- Način spoznavanja drugih kultur, skozi spoznavanje njihove glasbe, plesa in načina življenja.

- Je medij za artistično in kreativno izražanje.
- Možnost, da uideemo od pritiska vsakdanjega življenja za nekaj ur in za spremembo postavimo sebe na prvo mesto.
- Je način kako lahko spoznavamo predstavnike nasprotnega spola, ali istega spola in z njimi vzpostavimo odnose.

Obstajajo še številne druge dobre lastnosti plesa, vsakemu posamezniku/ici prinaša nekaj drugega, v njem lahko najde del tistega, kar mu v vsakdanjem življenju manjka. Vsekakor lahko rečemo, da je ples v povezavi z glasbo sinonim za dobro zabavo, sprostitve in veselje. Ima pa lahko še eno pomembno nalogo; posamezniku/ici lahko služi kot sredstvo za izražanje čustev, čemur je posvečeno naslednje poglavje.

8. PLES IN ČUSTVA V SODOBNI DRUŽBI

8.1 REGULACIJA ČUSTEV

Čustva niso biološko določena, temveč jih opredeljujejo družbeni in kulturni okviri, znotraj katerih živijo posamezniki/ce. Emocionalni odzivi oseb so odvisni od njihovega »(samo)razumevanja (kognitivni procesi) in družbeno-kulturnega okolja (na primer,

vrednotni sistem, družbeni odnosi, pravila čustvovanja in zunanjega izražanja čustev, konvencionalne oblike obnašanja), ki posredujejo te oblike samo(razumevanja).« (Šadl, 1999b: 165) S čustvi upravljamo tako, da jih poskušamo uskladiti z družbeno pričakovanimi, »predpisanimi« čustvi oz. družbeno priznanimi normami (potlačitev nezaželenih čustev, hlinjenje ali sprožanje pričakovanih čustev).

V sodobnih družbah so intimna življenja postala predmet konstantnega in poglobljenega raziskovanja s strani strokovnjakov, kar nas privede do ugotovitve, da je »svoboda« ljudi v visoki moderni družbi omejena. Številni priročniki nas učijo, kako upravljati s čustvi, kar pomeni, da čustvovanje ni prepuščeno samoodločanju posameznikov, temveč je racionalno predelano in analizirano, odločitve pa sprejete na podlagi kalkulacije o stroških in dobičkih, ki jih prizadevanja zanje prinašajo.

Čustva so danes tudi predmet regulacije v organizacijah, v katerih so pogosto podrejena komercialnim ciljem. V poslovnem svetu modernih družb so se čustva pogosto negativno vrednotila, saj so predstavljala grožnjo razumu in racionalnosti, zato je bilo treba čustva omejevati in izključiti iz javnega življenja. Tako razmišljanje se je večinoma ohranilo vse do danes. Delovni proces zahteva potlačitev čustev, kot pogoj za nemoteno izvrševanje delovnih operacij in učinkovito produkcijo. Vendar to ne pomeni, da čustva in čustvene potrebe posameznika izginejo. Pomeni le, da jih začasno inhibira in jih izrazi oz. zadovolji nekje drugje, v sferi doma, ali v prostočasnih aktivnostih. To je nujno potrebno, saj drugače pride do različnih psihosomatskih obolenj in posledično se zmanjša tudi delovna učinkovitost posameznika.

Po drugi strani pa zanimanje in ukvarjanje s čustvi danes naraščata, tudi pri moških, kar predstavlja pomemben del oblikovanja novih spolnih identitet. O čustvih, kot smo že omenili, se vse več govori, pripisuje se jim vedno večji pomen, tudi v medijih. Intenziviran javni govor o čustvih je pripeljal do različnih institucionalnih oblik ukvarjanja z njimi kot so razne svetovalne terapije, posvetovanja, priročniki in razne delavnice.

Danes se v literaturi veliko govori o t.i. emocionalnem delu, ki obsega nadzorovanje

lastnih čustev in ukvarjanje s čustvi drugih, to pa od nas zahteva, »(...) da sprožimo ali potlačimo čustvo, da bi tako navzven vzdrževali podobo, ki ustvarja ustrezno duševno stanje pri drugih...« (Hochschild v Šadl, 2002: 61) Zahteva po urejanju čustev v sferi dela je še posebej značilna za obdobje postmoderne družbe in velja tako za ženske kot za moške.

Treba je najti način, s katerim se naučimo izraziti čustva in ples je eden izmed načinov, ki to omogoča. Ravno tako kot ženske, si tudi moški želijo ljubezni in čutijo potrebo po intimnosti, vendar se nekako ne znajo odzvati na nove zahteve žensk in zdi se, da želje in potrebo po intimnosti skrivajo za videzom družbeno skonstruirane moškosti. Albert I. Goldberg je mnenja, da bi morali moški »razviti svojo žensko stran in zahtevati nazaj čustva, potrebo po odvisnosti, pasivnosti, sproščenosti, čutnosti, ranljivosti in pravico, da niso vedno odgovorni«. (Golberg v Giddens, 2000: 157) Ženske pa so se vključile v »moški« poslovni svet in so tako tudi one prisiljene prevzeti nekaj moških lastnosti, če želijo biti vsaj približno enakovreden tekmeč moškemu. In ena izmed stvari, ki se od nje zahteva je tudi potlačitev čustev. Zaradi tega pričakujejo recipročnost v družinskem delu (v skrbi za otroke, emocionalnem delu, gospodinjstvo) saj so se zaradi preobremenjenosti na delovnem mestu so se naveličale biti »ustvarjalke« toplega doma in biti »gobe« za vse probleme družinskih članov. Svoje nezadovoljstvo kažejo predvsem v odklanjanju seksualnih odnosov. Tako ženske kot moški se trudijo iskati načine, s katerimi bi lahko izrazili in sprostili čustva, ki so v vsakdanjem življenju potlačena in zavrta. Predpogoj za čisto razmerje v Giddensovem smislu (2000) je namreč vzpostavitev čustvene komunikacije z drugimi, to pa je mogoče s tem, ko se odpremo drug drugemu in pokažemo svoja pozitivna ali negativna čustva.

V vsakdanjem življenju torej ni prostora za sproščeno, samodoločeno izražanje emocij, zato še toliko bolj težimo k temu, da bi v prostem času našli prostor ali dejavnost, kjer bi zavrta in potlačena čustva lahko izrazili, saj je to nujno potrebno za »normalno« psihofizično stanje in počutje posameznikov. In ples je nedvomno eden izmed načinov, ki nam to omogoča, o čemer bomo govorili v naslednjih poglavjih.

8.2 MEDOSEBNI IN INTIMNI ODNOSI

Vplivi globalizacije v veliki meri vplivajo tudi na medosebne odnose in posegajo celo v posameznikovo intimno sfero. Za današnji čas je značilno, da posamezniki zaradi ogromnega števila različnih možnosti hitro sklepajo prijateljstva, pridobivajo virtualne prijatelje, širijo mrežo socialnih odnosov, gibljejo se v različnih sferah družbenega življenja. Kljub velikemu številu različnih socialnih stikov in raznovrstnih informacij, ki so dostopne preko novodobnih tehnologij, pa so pogosto zaskrbljeni, razdvojeni in negotovi, zavedajo se, da živijo v svetu velikih razsežnosti, kjer obstaja vedno več možnosti in priložnosti, a tudi tveganj. Vse to povzroča, da se lokalna kultura transformira, ker s tem dopusti vdor tujih elementov v svet intime. Predvsem za nove generacije je značilno, da živijo lastno intimnost skozi medije. Kariera je danes pred odnosi in intimnostjo. »Posledica teh nasprotij je občutek izpraznjenosti in čutne, ter čustvene praznine.« (Ule, 2000: 245)

V negotovih razmerah moderne družbe se spreminjamo v »večne iskalce ljubezni« (samega sebe, svoje notranje biti) (Šadl, 2000a: 191), saj nam v vsakodnevnem življenju primanjkuje intimnih odnosov in ljubezni. Čeprav je v visoki moderni kulturi paleta stikov večja in širša, pa so zaradi svoje številčnosti ti stiki tudi bolj površni in igrani. Ljubezen je postala neke vrste osmišljevalka našega obstoja v družbeni sedanjosti, saj predstavlja osrednji prostor, kjer posamezniki poskušajo najti smisel svojega življenja, zadovoljstvo in zatočišče pred brezsrčnim svetom. Ljubezen in intimnost sta pogosto podvržena nerazrešljivim odnosom, ki so posledica zahtev in pogojev trga dela. Ta predstavlja največje ovire pri strukturiranju življenja po lastnih željah. Intimnost in intimni odnosi močno vplivajo na osebno (ne)srečo. Intimnost je postala tudi aktualna tematika številnih družboslovnih znanosti in popularne kulture. Obstajajo številne knjige o samopomoči, ki nudijo nasvete o tem kako se pogovarjati, poslušati, deliti misli z drugo osebo, ji pokazati čustva. Danes je težko najti osebo, s katero je mogoče vzpostaviti zadovoljujoč odnos. Družabni ples lahko v tej povezavi nastopa kot nekakšen »nadomestek« za intimni odnos.

V doživljanju ljubezni obstajajo razlike me spoloma. Za ženske sta v zvezi bolj pomembni čustvenosti in nežnost, moški pa na prvo mesto postavljajo spolnost (Cimbalo in Walster, 1987, v Musek, 1995). Vendar pa pričakovanja, po katerih naj bi se intimni odnosi v naraščajoči kompleksnosti družbe pozne modernosti vzpostavili kot zatočišče »brezsrčnemu svetu«, aktualizirajo in intenzivirajo pomen zmožnosti obeh spolov za komuniciranje in ustvarjanje ter vzdrževanje intimnosti« (Šadl, 2002: 64). V pozni moderni družbi tako tudi moški spol postaja vse bolj zavedajoč se svojih lastnih čustev, kar postopoma povzroča izginjanje delitve na čustveno žensko in nečustvenega moškega. Danes moški prepoznavajo čustva in jih izražajo kot pomemben del oblikovanja spolnih identitet. Prikrivanje čustev, ki je dolga stoletja veljalo za »moško« in edino primerno vedenje, se je razblinilo (Šadl, 1998: 64-65), se je pa zato nekoliko povečala nečustvenost žensk. Kljub temu pa je še vedno eden ključnih problemov sodobnih intimnih odnosov moška nezmožnost izražanja čustev.

Današnji odnos med moškim in žensko se razlikuje od tradicionalnih odnosov. Izražanje občutkov je pogojeno s prostorom in časom. Značilnosti postmodernega časa vplivajo na odnos med moškim in žensko in tudi na to, kakšno vlogo ima ženska v družbi. Ideali romantične ljubezni se danes lomijo pod pritiskom ženske spolne emancipacije in avtonomije. Kako pokazati in izraziti čustva, naklonjenost do druge osebe, je v današnjem času čustvene zadržanosti težko opravilo. Še najlažje čustveno naklonjenost in simpatijo izrazimo z neverbalno komunikacijo. K medosebni privlačnosti pripomorejo zaupanje, odkritost, neverbalno komuniciranje, toplina in prijaznost. Privlačnost, ki jo občutimo do neke osebe je zgolj emocionalni vidik obsežnega kompleksa, ki ga sestavljajo kognitivne, emocionalne, vrednotne in motivacijske komponente. Obstajajo določene razlike v tem, kaj privlači moške in kaj ženske. Moške po stereotipnem prepričanju privlači predvsem izgled, še posebej zunanja lepota, ženske pa izobraženost, moč in družbeni status moškega. Pomembna psihološka dejavnika pri obeh spolih, ki krepi občutek privlačnosti osebe v očeh drugih, sta še samozavest in samospoštovanje, ter seveda tudi zavest, da nam simpatična oseba vrača našo simpatijo s svojo. (Ule, 1997: 227). Ljubljenje oz. seksualnost mnogi primerjajo s

plesom. Če želimo, da je ples lep in da nam prinese zadovoljstvo, mora temeljiti na sodelovanju, komunikaciji in zaupanju. Vse to pa poteka večinoma na neverbalni ravni, tako pri intimnih odnosih, kot med plesom.

Ljubezen seveda »ni samostojno, od ostalih vidikov družbenega življenja neodvisno čustvo in odnos« (Šadl, 2000: 61) Ljubezni se naučimo v procesu socializacije. Že zelo zgodaj nas začnejo učiti, da je pomembno, da »ob pravem trenutku srečamo pravo osebo« (Musek, 1995: 107), zato že v adolescenci začnemo izbirati kraje, kjer je največ možnosti, da se bo to tudi zgodilo. Skrivnost uspešnih zvez pa je predvsem intenzivno delo na sebi v smislu zahtev po nenehnem spoznavanju in razumevanju samega sebe in partnerja, odkrivanju lastnih potreb in tako ohranjanju lastne samostojnosti in avtonomije ter nujnosti zaupanja vase (Šadl, 2000a: 200-201)

Ključna problema v medosebnih odnosih sodobne moderne družbe sta torej na novo definirane vloge spolov, ter s tem povezane identifikacijske zmede in medsebojno nerazumevanje, ter nezmožnost pristnega čustvenega doživljanja in izražanja kot posledica institucionalne instrumentalizacije in regulacije čustev v javnem življenju, ki se prenaša tudi v zasebno življenje.

Kakšno vlogo torej ples lahko igra v intimnih odnosih? Od moškega se danes pričakuje, da bo znal izražati čustva v intimnih odnosih, zlasti čustva in toplino. To pa je pogosto težko, ker je globoko v moški zavesti še vedno »zasidrana« predstava o neemociionalnem vedenju kot edinem primernem. V teh pogojih lahko moškemu ples služi kot sredstvo oz. pomoč pri izražanju čustev. Omogoči mu, da se počasi začne odpirati pred žensko in svoja čustva sporočati na neverbalni ravni, z gibi. Na drugi strani se je, kot sem že omenila, povečala nečustvenost žensk. Ples lahko tudi ženski pomaga, da v povezavi z glasbo v sebi ponovno najde nežnost in toplino. Obenem pa ples služi tudi kot način, da v sebi najdemo določena čustva in se jih naučimo izraziti, o čemer sem že govorila.

Ples oziroma plesni podi so tudi kraj, kjer se posamezniki in posameznice družijo in na

ta način povečujejo možnost, da se spletejo različna razmerja. Ples lahko ponuja nadomestek za manjkajočo ljubezen in intimnost, saj so plesalke in plesalci nenehno v stiku z nasprotnim spolom. V popularnih plesih kot sta salsa in tango, je med posameznikoma tudi močno prisotna seksualnost. Biti dober plesalec ali plesalka zagotavlja osebi občutek osebne vrednosti in veljavnosti, obenem pa predstavlja način, s katerim se je mogoče izogniti osamljenosti v anonimnem individualističnem svetu.

Ples ima še eno pozitivno lastnost, ko jo ocenjujemo z vidika vzpostavljanja medosebnih odnosov. Pri plesu oseba dopusti soplesalcu, da vstopi v njen osebni prostor, ne da bi se ob tem počutila nelagodno. S tem, ko soplesalca spustimo v svoj osebni intimni prostor, navežemo z njim stik in porušimo določene pregrade. Običajno je težko spustiti človeka v svoj osebni prostor, zlasti v intimni prostor, pri plesu pa se to zgodi spontano. Hitreje se lahko vzpostavi tudi fizična oz. seksualna privlačnost in odnos se lahko iz prijateljskega razvije tudi v seksualnega. V primeru, ko v naš osebni prostor vdre privlačna oseba, občutimo vznburjenje, ki izzove pozitivna čustva sreče. Običajno velja, da se medsebojna privlačnost izraža z vzdrževanjem fizične bližine in neposredno orientiranostjo v prostoru.

S tem, ko se posameznik-plesalec navadi vsakokratnega poseganja v osebni in intimni prostor postane bolj odprt za sklepanje novih stikov z ljudmi. Zaradi številnih stikov z ljudmi vzpostavi mnogotere odnose, zgubi občutek osamljenosti ter pridobi občutek pripadnosti. Zaradi vzpostavljenih socialnih stikov in dobrega plesa lahko postane priljubljen, zaželen in spoštovan, kar lahko prispeva k večji samozavesti. Kot sem že omenila, pa je samozavest ena od pomembnih lastnosti privlačnosti osebe za druge ljudi.

8.3 PLES KOT NEVERBALNA KOMUNIKACIJA ČUSTEV

Spolno privlačnost do druge osebe ljudje izražajo verbalno in neverbalno, vendar so številne raziskave pokazale, da so pri zaznavanju seksualne privlačnosti v interakciji med moškim in žensko bolj pomembni in pogostejši neverbalni signali. To pa so pogosto

očesni stik, majhna bližina, izzivalna oblačila in pogosto dotikanje. Nema govorica obraza, izrazov na obrazu, kretenj rok ali gibov telesa, dotikov niso le »spremljajoče« izrazno sredstvo govorca, temveč so lahko tudi povsem samostojno pogovorno ali umetniško izrazno sredstvo. (Vreg, 1995: 759) Neverbalno komuniciranje obsega vse od obrazne mimike in gest do mode in statusnih simbolov, od plesa in drame do glasbe in mimike, od toka čustev do toka prometa, od retorike nasilja do retorike plesalk zgoraj brez.

Ples lahko uporabimo tudi kot sredstvo neverbalne komunikacije v osebnih odnosih, za komuniciranje privlačnosti, ki jo občutimo do nasprotnega (ali istega) spola. Velikokrat težko kar preprosto pristopimo k osebi, ki nas privlači in ji izrazimo čustva ter pokažemo naklonjenost. Ples pa lahko uporabimo za navezovanje stikov, kot način zbližanja z osebo nasprotnega spola. Ni težko ugotoviti, kdaj sta si dva plesalca simpatična, neredko lahko občutimo energijo med njima. Več čas med njima poteka komunikacija z očmi, plešeta bolj tesno skupaj, kot bi bilo to nujno potrebno in nemalokrat se ples nadaljuje s pogovorom. Osebo, ki se nam zdi privlačna, spustimo veliko bližje kot druge in tudi sami želimo biti čim bližje njej (Burgoon, Hunsaker in Dawson, 1994: 125). Ni vedno nujno, da je komunikacija namenjena le drugim. Plesalec ali plesalka lahko ples uporabita tudi kot sredstvo notranje komunikacije, torej komunikacije s samim seboj. Med tem ko plešeta, sta plesalca sproščena in s pomočjo glasbe in gibov prideta v stik s samim seboj. Danes so pogoste različne delavnice, npr. ples 7 ritmov, ki posameznike usposobijo, da s pomočjo plesa najdejo svoj notranji mir. Ti plesi so torej namenjeni predvsem komuniciranju s samim seboj in manj z okolico.

Ples je oblika komunikacije, ki se izraža preko posameznikovega telesa. Med plesom plesalci, individualno ali v skupini, izražajo svojo lastno interpretacijo glasbe in svoja subjektivna čustva. Menim, da je ples manifestacija sposobnosti posameznika, da komunicira na svojevrsten način. To mu omogoča, da izrazi svoja lastna čustva, brez bojazni, da bi jih okolica negativno sprejela. Sporočilo je izraženo z gibom, očesnim kontaktom, dotikom, spremlja ga glasba, ki poudari pomen giba. Ples nam pomaga razviti sposobnost učenja, kreativnost in komunikacijo. Velikokrat pa je ples uporabljen

tudi za izražanje človeške fantazije. Dejansko ljudje s plesom predvsem izražajo sami sebe. Oseba v tem času, ko pleše pozabi na nekatere ovire in se pokaže »takšna kot je«.

Plesalci v klubih, predvsem dobri plesalci, se večkrat srečujejo še z eno vrsto neosebne komunikacije, to je pogled. Izpostavljeni so številnim pogledom opazovalcev. V večini primerov velja, da dolgi ali večkratni pogled nakazuje, da je oseba, ki nas gleda za nas zainteresirana ali vsaj, da smo dovolj zanimivi zanj, da smo pritegnili njeno pozornost. To lahko pri nekaterih povzroči nelagodje, dobrim plesalcem pa ta občutek prija in jim dviguje samozavest. Pogled je eden izmed najpogostejših in najbolj učinkovitih neverbalnih signalov pri izražanju medosebne privlačnosti in vpliva na intenziteto čustev. S pogledom izvajamo nadzor nad situacijo, zaznavamo čustva drugih oseb in izražamo svoja lastna. Pogled povzroči v nas razburjenje, dvigne srčni utrip in včasih se nam naježi koža, vsekakor pa nam krajši pogledi, ki jih smo jih deležni, vzbujajo občutke užitka.

8.4 DRUŽABNI PLES V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU

Ples lahko igra pomembno vlogo v vsakdanjem življenju posameznika/ice. Po obdobju diska, se je ples v paru razširil na večino področij, v profesionalne študije, klube, mednarodna tekmovanja, prisoten pa je tudi v vsakodnevnem življenju, vsakdanjih dogodkih in priložnostih. Danes se je razmaknil predvsem ples v paru, partnerji pa se menjajo in na ta način se vzpostavljajo socialni stiki med posamezniki. Zaradi velike potrebe po bolj intimnih odnosih, so v ospredje namesto individualnih disko plesov stopili družabni plesi, salsa, tango, in drugi, ki poleg druženja omogočajo tudi manifestacijo posameznika/ice. To pomeni, da posameznik/ica lahko pride v stik s seboj in lastnimi čustvi, ter jih tu s pomočjo plesa izrazi. Ples spodbuja čutnost in domišljijo. Tudi mladi danes ponovno plešejo skupaj v paru. Današnje oblike plesa nekateri pojmujejo celo kot »povojna oblika varnega seksa«. Služi lahko tudi kot nadomestek medosebnih odnosov v intimnem življenju. Ples spodbuja čutnost in domišljijo. Nekateri ga pojmujejo celo kot

partnerstvo v gibanju.

Družabni ples je stalno razvijajoč se odsev duha časa in še posebej stalno spreminjajočih se odnosov med spoloma. Posamezniki težijo k vzpostavljanju medosebnih in intimnih odnosih v prostem času, ker je v natrpanem delovnem urniku vsakdana to oteženo, zato v družabnem plesu zopet prevladujejo stili, kjer se pleše v paru. In kaj nam ta trend vrnitve k plesu z dotikom pove o spolnih odnosih danes?

Carlan Russell, plesna učiteljica družabnih plesov in solastnica »Aequus Dance Studio« v New York Cityju pravi: »Monogamija je 'in'«. In če so takšni medosebni odnosi, je takšen tudi ples. In s tem je zadela bistvo. Posamezniki so zaskrbljeni glede ustvarjanja in ohranjanja intimnih odnosov, družabni ples pa poskrbi za 'varno' obliko socialnih stikov, to se nenazadnje kaže tudi v dejstvu, da številne ženske zahajajo v klube družabnih plesov tudi same.

Forma današnjih plesov je takšna, da plesalca lahko med plesom komunicirata, tudi verbalno, saj plešeta tesno skupaj in to omogoča tesnejši stik, tudi v socializacijskem smislu, saj je na ta način večja verjetnost da se bodo razvila medosebna ali celo intimna razmerja. In v veliki meri je prav to največji užitek in zadovoljstvo, ki ga ponuja družabni ples, ali ples z dotikom, forma in struktura, ki determinira ne le plesne korake, temveč tudi interakcijo med plesalcema. Dale Stotts, plesni inštruktor, poudarja da koraki niso edina stvar, ki se jih tečajniki naučijo na plesnih tečajih, temveč »te ples nauči tudi pravilnega vedenja. Veliko ljudi mora izboljšati svoje komunikacijske sposobnosti, celo le pozdraviti nekoga.« To potrjujejo tudi lesni priročniki iz 19. stoletja, ki ne učijo le plesnih korakov, temveč tudi tega, kolikokrat lahko moški zaprosi žensko za ples, primerne teme za pogovor med plesom in podobno.

Tudi struktura, na prvi pogled hladna in preveč formalna, pomaga pri promociji intimnosti. Pomaga nam, da se lažje dotaknemo drug drugega, ali celo objamemo. Ljudje ponavadi potrebujemo razlog, da začnemo komunicirati z drugo osebo, nekaj da lahko rečemo »moram komunicirati s tabo«, še posebej, če osebe ne poznamo in/ali nam je privlačna. In plesati ne moremo brez tega, da se dotikamo partnerja, to pa je

skoraj tako, kot bi nam nekdo rekel, da imamo dovoljenje, da se dotaknemo določene osebe, jo objamemo in prosimo za ples.

Intimnost je vedno bila del plesa z dotikom. Ko je valček osvojil plesne pode, ljudje niso iskali oblike, temveč so stremeli k temu, da so jo popolnoma opustili. Že valček je opustil logiko in pravila, ter se obrnil k prostemu izražanju čustev. Med plesom moški in ženska z roko v roki oz. objeta oblikujeta intimni svet na javnem mestu. Družabni ples lahko ponudi, namesto neskončnih debat o tem, kaj je potrebno in pravilno v ljubezni in spolnosti, preprosto uživanje brez razlogov in razlag. Družabni ples ponuja način, kako presegati čustveni prepad med spoloma, doseči bližino, intimnost, strast in romanco. Verbalna komunikacija med spoloma lahko odpove, ali pa je pripeljana do ekstrema, in to ju lahko oddaljuje, plesni koraki pa lahko pomagajo pri njunem ponovnem združevanju. Danes smo odtujeni in to nas neredko celo prisili v to, da delujemo drug proti drugemu. Ljudje nimamo dovolj fizičnih kontaktov z drugimi, večinoma le s tistimi, ki jih srečujemo v pisarni. Pri plesu pa spoznaš ljudi, ki jih nikoli prej nisi srečal, jih držiš v objemu na sporazumen način in s tem ne prestopiš nikogaršnjih meja. Je način, s katerim je mogoče spoznati osebo brez govorjenja.

V pogovoru s plesalci, v salsa klubu v Ljubljani, sem dobila zanimive izjave o tem, kaj obiskovalcem plesnih večerov pomeni družabni ples in kako se na teh plesnih večerih počutijo. Nina, redna obiskovalka »salsa večerov« je na primer izjavila: »Nič se ne počutim neprijetno, tudi če grem sama v klub, ker vem da tja pridejo ljudje predvsem z namenom, da se naplešejo. Moški ponavadi odpleše ples ali dva z mano, potem pa za ples prosi drugo dekle.« Tudi moški se počuti manj ogroženega v atmosferi, ki jo ustvarja ples. »Ni nobenega pravila, da bi moral dekle prej spoznati ali jo oceniti preden jo povabim na ples. Le plešem in uživam v tem,« je menil eden od plesalcev.

Za nekatere je ples »varna oblika seksa« ali celo nadomestek intimnih odnosov. To dobro ponazori izjava enega izmed plesalcev, ki pravi: »Ko plešem s stotinami deklet in žensk v enem tednu, ne čutim potrebe po razmerju z nekom. Če bi spoznal dekle, bi zapravil ogromno denarja, da bi jo peljal v kino, na večerjo in se trudil jo spoznati bolje.

In potem bi jo po določenem času povabil plesat in to bi bil dejansko vrhunec najinega druženja. V tem primeru, pa lahko doživim le najboljši del in to ne le enkrat, ponavljam ga lahko kolikokrat hočem. In domov pridem popolnoma zadovoljen.«

Kaj o današnjem plesu menijo in čutijo mladi plesalci, pove tudi izjava enega izmed njih: »Danes je veliko bolje kot je bilo včasih. Struktura danes popularnih plesov nam omogoča, da nekaj počnemo drug z drugim, ne le individualno. Ko si ločen, oba počneta nekaj, da se pokažeta, »show-off«, ampak med tem ko plešeš tango ali salso, na primer, si popolnoma usklajen, dve telesi, ki počneta eno.«

Vsak ples pripoveduje svoje sporočilo, mi pa izberemo tistega, ki nam najbolj ustreza. Vsekakor drži dejstvo, da v svetu, v katerem se ljudje počutijo vedno bolj odtujeni, ples z dotikom pomeni obliko ali način medsebojnega stika. Ponuja nam način, da stopimo v stik s samim seboj in z drugimi. Prinaša nam sprostitev, zabavo in srečo.

9. SKLEP

Hitre družbene spremembe in tempo današnjega časa so intenzivirali odnose v osebnem življenju, kar se kaže v izginjanju tradicionalnih delitev vlog po spolu in slabljenju neenakosti med moškimi in ženskami. S tem, ko so ženske vstopile v »moški« poslovni svet, so bile prisiljene prevzeti določene moške lastnosti, če so želele biti vsaj približno enakovredne v boju za vodilna mesta in ugled. Preseči so morale svoje lastnosti kot so podredljivost, emocionalnost, vodljivost, pripravljenost pomagati,

odvisnost od moškega itd. ter postati agresivne, neodvisne, neranljive. Moški se zato nemalokrat počutijo ogrožene, saj z vstopom ženske v »njihov« svet izgubljajo svojo dominantno vlogo, krhata se »družinska harmonija« in vloga moškega kot edinega prehranjevalca. Te spremembe sprožajo v ženskah in moških konflikte in razpetosti ter identifikacijsko in čustveno zmedo, saj so kljub temu, da sodobna družba teži k vzpostavljanju enakih relacij med spoloma, v družbi in tudi globoko v nas samih, še vedno zasidrane tradicionalne predstave o ženski kot »odnosnem« in »odvisnem« bitju in vlogi moškega kot skrbnika in predstavnika družine v javnosti. Ples nam ponuja možnost »vrnitve« k tradicionalnim spolnim vlogam in značilnostim, s čimer lahko ublažimo identifikacijsko krizo.

V sodobni družbi postajajo svet, življenje in identiteta vse bolj vprašljivi. Smisel lastnega obstoja moramo vsakodnevno na novo definirati in ves čas iskati načine, kako in kje lahko zopet najdemo samega sebe. V anonimnem, stresnem in nepreglednem življenju se soočamo s številnimi problemi, strahovi, dvomi in nemočjo. V takšnih razmerah ponuja dejavnost kot je ples varnost, upanje, sprostitev in pobeg iz vsakdanjih rutin. Ples ponuja vir samoizpolnitve in osmislitve življenja, pomeni prostor, kjer oseba v stiku z drugimi odkrije samo sebe in ples ji omogoča, da je »kar je«. Omogoča ji, da na drug način izrazi tisto, kar zaradi družbenih načel v vsakdanjem življenju ne more. Je način umika iz vsakdanjega brezosebnega sveta in zato ponuja določeno zadovoljstvom posameznikovem življenju.

Dejavnost, okoli katere se danes vrti vsakdanje življenje sodobnega človeka je tudi negovanje osebnega stila. Življenjski stil kot osebni življenjski projekt daje smisel osebni biografiji in samopodobi posameznika in ples lahko služi tudi kot način manifestacije samega sebe, je svojevrsten življenjski stil. Pomemben del življenjskega stila je tudi način, na katerega preživljamo svoj prosti čas. Ta je potreben za človekov osebnostni razvoj, tako duševni kot telesni. V prostem času se človek manifestira tudi kot družbeno bitje s tem, ko opravlja nekatere družbene funkcije. Ta čas je izjemno pomemben za vzpostavljanje psihofizičnega ravnotežja in za odmik od vsakdanjih problemov, zato je izredno pomembno, da najdemo hobi, ki nam omogoča, da sprostimo stres vsakdanjega

življenja. In ples je odlična izbira prostočasne dejavnosti, je holistična oblika vadbe, ki vključuje telo, razum in dušo. Prav tako zmanjšuje stres in izboljšuje posameznikovo razpoloženje, saj spodbuja izločanje t.i. endorfinov sreče in zadovoljstva, ki vplivajo na razpoloženje. Ljudje so vedno veseli, ko odhajajo s plesa in le redko so brez nasmeška na obrazu.

Ples ima tudi vpliv na zmožnost izražanja in razumevanja čustev. Čustva so danes v moderni organizaciji obravnavana kot moteča, neutemeljena, pristranska in šibka lastnost posameznika. Delovni proces torej zahteva potlačitev čustev, kot pogoj za nemoteno izvrševanje delovnih operacij in učinkovito produkcijo. Vendar to ne pomeni, da čustva in čustvene potrebe posameznika izginejo. Pomeni le, da jih začasno inhibira in jih izrazi oz. zadovolji nekje drugje, v sferi doma, ali v prostočasnih aktivnostih. Ker v vsakdanjem življenju ni prostora za emocije, še toliko bolj težimo k temu, da bi v prostem času našli prostor ali dejavnost, kjer bi tudi ta zavrta in potlačena čustva lahko prišla na dan, saj je to nujno potrebno za normalno psihofizično stanje in počutje posameznika. In ples je nedvomno eden izmed načinov, ki nam to omogoča. Je oblika komunikacije, ki se izraža preko posameznikovega telesa. Med plesom plesalci individualno ali v skupini predstavljajo svojo interpretacijo glasbe in izražajo lastna čustva. Menim, da ples izraža sposobnost posameznika, da komunicira na način, ki ga večina ljudi sploh ne opazi. To mu omogoča, da izrazi svoja lastna čustva, brez bojazni, da bi jih okolica negativno sprejela.

Družbene spremembe so vplivale tudi na spremembe v intimnem življenju posameznikov in posameznic ter na njihove partnerske odnose. Ideali romantične ljubezni se danes lomijo pod pritiskom ženske spolne emancipacije in avtonomije. Izkazovanje in izražanje čustev ter naklonjenosti drugi osebi, je v današnjem času čustvene zadržanosti težavno. Ljubezen je postala neke vrste osmišljevalka našega obstoja, saj predstavlja osrednji prostor, ker posamezniki poskušajo najti smisel svojega življenja, zadovoljstvo in zatočišče pred brezsrčnim svetom.

Ples ima pri navezovanju stikov in vzpostavljanju medosebnih odnosov številne

pozitivne lastnosti. Kljub številčnosti medosebnih stikov, so posamezniki večinoma osamljeni in odtujeni, saj so ti stiki večinoma površni. Ples pa nam ponuja možnost navezovanja stikov, saj predstavlja način zbližanja z drugo osebo. Zaradi številnih stikov z ljudmi plesalec oz. plesalka vzpostavi različne odnose, s čimer izgubi občutek osamljenosti, ter z vključitvijo v skupino pridobi občutek pripadnosti. Ples lahko celo ponuja nadomestek za manjkajočo ljubezen in intimnost, saj so plesalci nenehno v stiku drug z drugim. V popularnih plesih kot sta npr. salsa in tango mogoče ne gre spregledati seksualnosti, ki se vzpostavlja med posameznikoma. Biti dober plesalec ali plesalka zagotavlja posamezniku in posameznicam občutek osebne vrednosti in veljavnosti .

Vsak ples pripoveduje svoje sporočilo in vsak plesalec pripoveduje svojo zgodbo. Sporočilo je izraženo z gibom, očesnim kontaktom, dotikom in začinjeno z glasbo. Ples je način izražanja človeških fantazij in uresničevanj sanj. Pomeni stik človeka s samim seboj. Ko enkrat ples vstopi v tvoje življenje, tam ostane za vedno, saj postane del tebe.

10. LITERATURA

10.1 SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE IN ČLANKI

- 1 Avsec, Andreja (2002): Razlike med spoloma v vrednostnih ocenah spolno stereotipnih osebnostnih lastnosti. Letn. 34, št. 4/6, str. 19-34.
- 2 Avsec, Andreja (2002): Stereotipi o moških in ženskih osebnostnih lastnostih. Psihološka obzorja. Letn. 11, št. 2, str. 23-35.
- 3 Barle, Andreja in Počkar, Mirjam (1998): Uvod v sociologijo. Ljubljana : DZS, 1998.
- 4 Beck, Ulrich (1994): Reflexive modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Stanford (California): Stanford University Press.
- 5 Beck, Ulrich (1999): Scenarij možne prihodnosti. Nova revija, 18/210-11, 265-274. Ljubljana. Nova revija.
- 6 Beck, Ulrich (2000): The Cosmopolitan Perspective: Sociology of the Second Age of Modernity. British Journal of Sociology, 51/1, 79-105. London: School of

Economics.

- 7 Birringer, Johannes (2002): Nova okolja: interaktivni ples. Ljubljana: Maska, 14/72-73, zima, str. 28-31.
- 8 Božović, Ratko (1979): Iskušanja slobodnog vremena. Beograd: Mladost.
- 9 Burgoon, Michael, Hunsaker, Frank G. and Dawson, Edwin J. (1994): Human Communication. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- 10 Butala, Gregor (2003): Plesni gibi prihajajo iz Jame. Dnevnik, str. 11.
- 11 Cohen, Selma Jean (!988): Ples kao kazališna umjetnost. Zagreb: Cekade.
- 12 Čerimović, Jasmina (2003): Položaj sodobnega plesa v Sloveniji. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 13 Černigoj Sadar, Nevenka (1984): Socialni in psihološki faktorji sprememb v načinu preživljanja prostega časa. Družboslovne razprave, št. 1, str. 126-132.
- 14 Debeljak, Aleš (1989): Postmoderna sfiga. Celovec-Salzburg: Založba Wieser.
- 15 Debeljak, Aleš (1999): Na ruševinah modernosti: institucija umetnost in njene zgodovinske oblike. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 16 DeLahunta, Scott Ž(1999): Virtualna efemernost: umetnost digitalnega plesa. Ljubljana: Maska, 7/3-4, str. 45-49.
- 17 Delak, Ferdo (1994, 1931/32): Uvod v novo plesno umetnost. Ljubljana: Maska, 4/1-2, str. 64-66.
- 18 Duncombe, Stephen (2002): Cultural resistance reader. London, New York: Verso.
- 19 Echiejile, Innocent (1995): We need good managers not gender stereotypes. People management, Vol. 1 (24), 19.
- 20 Erjavec, Karmen (1999): Stereotipiziranje ženskih vlog. Erjavec, Karmen in Volčič, Zala (ur.): Zbornik raziskav o medijskih vplivih na otroke. Poletna šola Media education, Ljubljana, str. 20-34.
- 21 Ettore E., Riska E. (1995): Gendered moods. London: Routledge
- 22 Featherstone, Mike (1991): Consumer culture & Postmodernism. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
- 23 Fletcher, Joyce K. (1998): Relational Practice – A feminist Reconstruction of Work. Jourenal of Management Inquiry, 7/2, 163-186. London: SAGE

Publications, Inc.

- 24 Fonteyn, Margot (1979): The magic of dance. New York: Knopf.
- 25 Foucault, Michel (1993): Zgodovina seksualnosti 3. Skrb zase. Ljubljana: ŠKUC.
- 26 Foucault, Michel (1998): Zgodovina seksualnosti 2. Uporaba ugodij. Ljubljana: ŠKUC.
- 27 Franko, Mark (1995): Dancing Modernism / Performing Politics. Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press.
- 28 Fukuhar, Tecuro (1999): Prostorski ples, nova metoda ustvarjanja s telesom. Maska, 8/4-5, str. 117-118.
- 29 Gauntlett, David (2002): Media, Gender and Identity. London, New York: Routledge.
- 30 Giddens, Anthony (2000): Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah. Ljubljana: Založba cf.
- 31 Grogan, Sarah (1999): Body Image. Understanding Body Dissatisfaction in Men, Women and Children London, New York: Routledge.
- 32 Grossberg, Lawrence (1998): MediaMaking: mass media in a popular culture. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage
- 33 Hrvatin, Emil (2002): Izobraževati, ne le vzgajati umetnosti. Maska, 17/72-73, str. 35-37.
- 34 Jameson, Fredric (2001): Postmodernizem. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- 35 Jogan, Maca (1998): Akademsko kariera in spolna neenakost. Teorija in praksa 35/6, 989-1014.
- 36 Kanjuo, Mrčela, Aleksandra (2001): Zaželjeni so moški z ženskim načinom vodenja – Managerke sredi kulture macho. Manager, 4/40-44.
- 37 Kanjuo, Mrčela, Aleksandra (2002): Sodobna receptualizacija dela: delo med racionalnim in emocionalnim. Teorija in praksa, 39/1, 30-48. Ljubljana: FDV.
- 38 Koncut, Suzana (1991): Tanja Zgonc: ples/gib/butoh. Ljubljana: Maska, 1/1, str. 48-49.
- 39 Kos, Neja (1982): Ples od kod in kam. Ljubljana.
- 40 Krofelič, Breda idr. (1990): Ples. Leksikoni Cankarjeve založbe. Cankarjeva

založba, Ljubljana.

- 41 Kumerdej, Mojca (1994): Uvod – ples. Ljubljana: Maska, 4/1-2, str. 38-39.
- 42 Kunst, Bojana (1999a): Nemogoče telo: telo in stroj: gledališče, reprezentacija telesa in razmerje do umetnega. Ljubljana: Maska.
- 43 Kurdija, Slavko (2000): Družbene identitete in pomen potrošnje (Potrošnja kot produkcija). Ljubljana: Znanstvena knjižnica, Fakulteta za družbene vede.
- 44 Lamovec, Tanja (1984): Emocije. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo
- 45 Lash, Scott (1993): Sociologija postmodernizma. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 46 Lippa, Richard A. (2002): Gender, nature, and nurture. London: Lawrence Erlbaum.
- 47 Legendre, Pierre (1991): Strast biti drugi. Problemi – Eseji, 29/1-91, str. 17-27.
- 48 Luthar, Breda (1999): Ženske revije: nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Teorija in praksa. Št. 3. Str. 433-438.
- 49 Luthar, Breda (2002): Homo ludens – Homo šoper. Uvod v potrošno kulturo. Cooltura - uvod v kulturna študije. Aleš Debeljak, Peter Stankovič, Gregor Tomc, Mitja Velikonja (ur.). Ljubljana: Študentska založba.
- 50 Lyotard, Jean-Francois (2002): Postmoderno stanje – Poročilo o vednosti. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- 51 Marc-Adolphe, Jean (1994): Ples in politika: telesa – prevodniki. Ljubljana: Maska, 4/1-2, str. 52-54.
- 52 Mazi, Nina (2003): Moški osvajajo svet kot solisti, ženske prisegajo na sodelovanje. Ljubljana: Delo, 04/03: 15.
- 53 McCracken, Ellen (2001): Naslovnica – okno k bodoči samopodobi. Ženski žanski. Spol in množično občinstvo v sodobni kulturi. Ksenija H. Vidmar (ur.). Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski študij. Str. 395-425.
- 54 Messaris, Paul (1994): Visual »Literacy« - Image, Mind and Reality. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- 55 Milčinski, Nana (2001): Energija velike gmote. Ljubljana: Maska, 16/5-6, str. 102-103.

- 56 Kanjuo-Mrčela, Aleksandra (1995): Poklicne vloge žensk - položaj žensk v plačanem delu. Zbornik študij. Letn. 2, št. 1, str. 51-66.
- 57 Musek Janez (1995): Ljubezen, družina, vrednote. Ljubljana: Educy
- 58 Natoli, Joseph (1997): A Primer to Postmodernity. Oxford: Blackwell Publishers Inc.
- 59 Nixon, Sean (1996): Hard Looks – Masculinities, spectatorship and contemporary consumption, London: UCL Press.
- 60 Oakley, Ann (2000): Experiments in knowing : gender and method in the social sciences. Cambridge: Polity Press.
- 61 Oakley, Ann (2000): Gospodinja. Ljubljana: Založba.
- 62 Otrin, Iko (1998): Razvoj plesa in baleta. Ljubljana: Debora, 1998
- 63 Ožbolt, Sinja (1994): Gledati skozi plesalca in videti ples: intervju s koreografinjo Ksenjo Hribar. Ljubljana: Maska, 4/1-2, str. 43-44.
- 64 Parsons, Talcott (1964): Social Structure and personality. New york.
- 65 Puncer, Mojca (2003): Telo kot posoda za infuzijo podob. Ljubljana: Maska, 18/78-79, str. 68-70.
- 66 Renzetti, C., Curran, D. (1995): Women, Men and Society. New York: St. Joseph's University.
- 67 Ritzer, George (1997): Postmodern Social Theory. U.S.A.: The McGraw-Hill Companies, inc.
- 68 Rorty, Richard (1984): Philosophy in history: essays on the historiography of philosophy. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- 69 Sachs, Kurt (1997): Svetovna zgodovina plesa. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1997.
- 70 Sachsse, Christop (1999): Meje solidarnosti – socialno varstvo v času globalizacije. Nova revija, 18/204-05,202-214. Ljubljana, Nova revija
- 71 Seidler, Victor J. (1994): Unreasonable Men – Masculinity and Social Theory. US: Routledge.
- 72 Seidler, Victor J. (1997): Man Enough – Embodying Masculinities. US, London: SAGE Publications.
- 73 Senegačnik, Brane (1999): Individualizem, oseba in »etična shizofrenija«. Nova

- revija, 18/206,224-237. Ljubljana, Nova revija.
- 74 Shilling, Chris (1993): *The body and Social Theory*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
- 75 Skinner, Denise (1999): Tre reality of equal opportunities. *Personal review*, 28/5-6, 425.
- 76 Smart, Berry (1996): *Postmodern Social Theory*, The Blackwell Companion.
- 77 Stanković, Tanja (2003): Pot odkrivanja samega sebe. *Delo*, 8/04: 15. Ljubljana.
- 78 Svetličič, Rok (2001): Wolfgang Welsch – filozof postmoderne. *Nova revija*, 20/234-35, 195-206. Ljubljana, Nova revija.
- 79 Synnot, Anthony (1993): *The Body Social: Symbolism, Self and Society*. New York and London: Routledge.
- 80 Šadl, Zdenka (1999a): Mikro–makro povezave: primer sociološkega proučevanja čustev. *Teorija in praksa*, 36/6, str. 976-998.
- 81 Šadl, Zdenka (2000a): Zadeve srca na prepihu tranzicije: reprezentacije ljubezni v ženskih revijah. *Družboslovne razprave*, 16/34-35, str. 189-205.
- 82 Šadl, Zdenka (2000b): Ljubezen v sociološki optiki. *Emzin, revija za kulturo*, 10/1-2, str. 61.
- 83 Šadl, Zdenka (2000c): Odčarani svet posttradicionalne ljubezni. *Časopis za kritiko in znanost*, 28/200-201, str. 381-389.
- 84 Šadl, Zdenka (2002a): Emocionalno delo in intimni odnosi v pozni modernosti. *Družboslovne razprave*, 18/39, str. 59-71.
- 85 Šadl, Zdenka (2002b): We're Out to Make You Smile. *Emocionalno delo v storitvenih organizacijah*. *Teorija in praksa*, 39/1, 49-80. Ljubljana, FDV.
- 86 Štendler, Mojca (2003): Jean-Francois Lyotard: Postmoderno stanje – Poročilo o vednosti. *Ampak*, 4/1, 67-68. Ljubljana, Nova revija.
- 87 Ule, Mirjana (1998): Stilizacija vsakdanjega življenja, *Družboslovne razprave*, 27/28, Str. 26-32.
- 88 Volk, Linda (2003): Družba pričakuje poslovni uspeh le od moških. *Delo*, 4/03: 15. Ljubljana.
- 89 Vreg , France (1995): Komunikacijska (ne)moč jezika. *Teorija in praksa*. Let. 32, št. 9/10, str. 759-769.

10.2 INTERNETNI VIRI

- 1 <http://theoryhead.com/gender/>